

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ**

Кафедра публічного управління та адміністрування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ «МАГІСТР»

**тема: РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ
БОЙОВИХ ДІЙ**

Виконав: студент заочної форми навчання
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
ОП «Регіональне управління»
(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

Мордванюк Олександр Васильович

Керівник

Харченко Тетяна Олександрівна
к.е.н., доцент кафедри публічного управління та
адміністрування

Рецензент

Котляр Алла Іванівна
Заступник директора департаменту соціального
захисту населення Сумської міської ради

Суми - 2022 р.

АНОТАЦІЯ

Мордванюк О.В. Регіональна політика соціального захисту учасників бойових дій.

Кваліфікаційна робота зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», СНАУ, Суми-2022 р. – Рукопис.

В першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено, що регіональна політика є широкою категорією, яка охоплює різні концепції. Державна політика має бути орієнтована на результат, який можна визначити залежно від курсу її реалізації. Це пояснюється тим, що при реалізації конкретного напрямку державної політики уповноважені органи зобов'язані аналізувати поточну діяльність з метою досягнення максимально позитивного результату.

В другому розділі дослідження визначено, що функціональні інституції в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій мають трирівневу структуру. Вищим рівнем управління виступає Сумська міська рада, у складі функціональних інституцій другого рівня представлено Департамент соціального захисту населення та Департамент фінансів, економіки та інвестицій. У складі інституцій нижчого рівня розглядають КУ "Центр учасників бойових дій" Сумської міської ради. Ключова функція Сумської міської ради, як інституції в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій, полягає в затвердженні Програм підтримки учасників бойових дій та членів їх сімей та забезпечення їх належного фінансування, котра успішно реалізується.

В третьому розділі кваліфікаційної роботи доведено, що перевагами регіональних інструментів соціальної підтримки учасників АТО/ООС є можливість швидкого реагування на зміни. Аналіз співставності пріоритетних напрямів соціального захисту учасників бойових дій, затверджених Програмою «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР на 2022-2024 рр., вказує на забезпечення виконання трьох з п'яти представлених напрямів. В даному контексті важливим є розробка системи інформаційного супроводу на рівні територіальних громад, адже результати опитування учасників бойових дій визначили, що джерело отримання інформації на 68,0% виступають їх побратими, також вони знаходять інформацію через інтернет та волонтерів. Проведені розрахунки дозволи детально проаналізувати стан реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді, визначити відповідності між структурними елементами та нормативними актами загальнодержавного та локального рівнів. Обґрунтований методичний підхід може бути використаний для комплексної оцінки результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій І_Р територіальної громади.

Ключові слова: регіональна політика, соціальний захист, реформування, учасник бойових дій.

SUMMARY

Mordvaniuk O.V. Regional policy of social protection of combatants.

Qualification work in the specialty 281 "Public Administration", SNAU, Sumy-2021 - Manuscript.

In the first chapter of the qualification work, it was investigated that regional policy is a broad category that encompasses various concepts. State policy should be focused on the result, which can be determined depending on the course of its implementation. This is explained by the fact that when implementing a specific direction of state policy, the authorized bodies are obliged to analyze the current activity in order to achieve the most positive result.

In the second chapter of the study, it is determined that functional institutions in the sphere of implementation of the regional policy of social protection of combatants have a three-level structure. The highest level of management is the Sumy City Council, the Department of Social Protection of the Population and the Department of Finance, Economy and Investments are represented as second-level functional institutions. The key function of the Sumy City Council, as an institution in the sphere of implementation of the regional policy of social protection of combatants, consists in approving the Support Programs for combatants and their family members and ensuring their proper funding, which is successfully implemented.

In the third section of the qualification work, it is proved that the advantages of regional instruments of social support for ATO/OOS participants are the ability to quickly respond to changes. An analysis of the comparability of the priority areas of social protection of combatants, approved by the Program "Social support of defenders of Ukraine and their family members" of the SMR for 2022-2024, indicates the implementation of three of the five presented areas. In this context, it is important to develop a system of information support at the level of territorial communities, because the results of the survey of combatants determined that 68.0% of the sources of information are their comrades, they also find information through the Internet and volunteers.

The importance of forming a systematic approach in providing information to combatants and their family members is substantiated. The performed calculations allowed to analyze in detail the state of implementation of the regional policy of social protection of combatants in the Sumy urban territorial community, to determine the correspondence between structural elements and normative acts of the national and local levels. A justified methodical approach can be used for a comprehensive assessment of the effectiveness of the regional policy of social protection of the participants in the combat operations of the IR territorial community.

Key words: regional policy, social protection, reformation, participant in hostilities

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	7
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	16
2.1 Оцінка результативності функціонування інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді.....	16
2.2 Аналіз фінансового забезпечення реалізації регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді.....	24
2.3 Моніторинг стану організації надання пільг учасникам бойових дій в Сумській міській територіальній громаді.....	30
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	36
3.1 Фактори впливу системи соціальної адаптації учасників бойових дій в рамках реалізації державної політики.....	36
3.2 Формування концептуальних складових системи соціальної адаптації учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади.....	43
3.3 Розробка методичного підходу до оцінки результативності реалізації регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій.....	51
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТОК.....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Регіональна політика є широкою категорією, яка охоплює різновекторні концепції. Залежно від ракурсу, з якого розглядаються ці поняття, вони матимуть різний зовнішній вигляд і створюватимуть абсолютно протилежні уявлення державну політику. Однак, регіональна політика, в будь-якому випадку, має бути орієнтована на результат, який можна визначити залежно від курсу її реалізації. Це пояснюється тим, що при реалізації конкретного напрямку державної політики уповноважені органи зобов'язані аналізувати та раціоналізувати поточну діяльність з метою досягнення максимально позитивного результату.

Регіональну політику соціального захисту формують уповноважені органи. У свою чергу, розвиток певного виду діяльності в окремому напрямку має бути спрямований на задоволення суспільних потреб, забезпечення національної безпеки та безпечного середовища для життя і здоров'я. Ефективність державної політики є також результатом конституційних прав і свобод людини і громадянина. Справді, права і свободи людини та громадянина є вирішальним критерієм якості державної політики, оскільки незалежно від того, в якій би сфері вона не була реалізована, така політика не повинна порушувати права людини та основні свободи. Згідно до ст. 21 Конституції України права і свободи людини є непорушними. Незважаючи на те, що результати регіональної політики можуть відрізнятися та змінюватися, жодні засоби чи заходи в рамках цієї політики не повинні обмежувати зміст та обсяг гарантованих Конституцією прав і свобод.

Регіональна політика в сфері реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій є багаторівневою системою, яка включає комплекс цілей, завдань і засобів, які поєднують реальні дії з декларативними намірами, які знаходять своє зовнішнє вираження в державних і управлінських рішеннях, спрямовані на конкретний результат, а саме реальну, ефективну та якісну

реалізацію прав і свобод ветеранами війни та учасниками бойових дій на території України.

Метою роботи є проведення аналізу регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій та формування напрямів її удосконалення. Відповідно до обґрунтованої в кваліфікаційній роботі мети дослідження визначено наступні **завдання**:

- вивчення теоретико-правового забезпечення реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій;
- проведення оцінки результативності функціонування інституцій в сфері реалізації регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді;
- визначення стану фінансового забезпечення реалізації регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді;
- проведення моніторингу стану організації надання пільг учасникам бойових дій в Сумській міській територіальній громаді;
- визначення факторів впливу системи соціальної адаптації учасників бойових дій в рамках реалізації державної політики;
- формування концептуальних складових системи соціальної адаптації учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади;
- розробка методичного підходу до оцінки результативності реалізації регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій.

Об'єктом дослідження є процес аналізу регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій та формування напрямів її удосконалення.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні положення та практичні засади аналізу регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій та формування напрямів її удосконалення.

Теоретичні і методологічні засади кваліфікаційного дослідження були сформовані на основі положень, категорій і концепцій управління в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасника бойових дій. Важливе значення мали закони і нормативно-правові акти, які є регуляторами функціонування діючих реформ в сфері державної політики соціального захисту учасника бойових дій. Для аналізу регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій та формування напрямів її удосконалення було використано аналіз і синтез, загальнонаукові методи і методи соціально-економічних досліджень, зокрема, абстрактно-логічний, статистико-аналітичні методи тощо.

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти, які регламентують державну та регіональну політику соціального захисту учасників бойових дій, нормативні акти Кабінету Міністрів України, монографії і науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних вчених, Internet-ресурси, матеріали дискусій на наукових конференціях, дані соціологічних досліджень та експертних оцінок, аналітичні розробки та довідки, особистості спостереження автора.

Наукова новизна одержаних результатів роботи полягає в обґрунтуванні методичного підходу до оцінки результативності реалізації регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій.

Практична значущість одержаних результатів роботи виражене в тому, що автором проведено оцінку результативності регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій, визначено фактори впливу системи соціальної адаптації учасників бойових дій в рамках реалізації державної політики та обґрунтовано концептуальні складові системи соціальної адаптації учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади. Вказані розробки мають практичну цінність та актуальність для підвищення результативності регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій.

Основні положення і результати наукових досліджень пройшли апробацію на двох міжнародних науково-практичних конференціях:

1. Мордванюк О.В. Оцінка стану реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій. *Економіка, фінанси, облік та право в умовах глобалізації*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції: у 2 ч. Біла Церква: ЦФЕНД, 2022. Ч. 2. С. 52-54.

2. Мордванюк О.В. Удосконалення інструментів реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій: регіональний аспект. *Наука, освіта та суспільство в XXI столітті: наукові ідеї та механізми реалізації*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції: у 2 ч. Кропивницький: ЦФЕНД, 2022. Ч. 2. С. 51-53

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 65 сторінках комп'ютерного тексту. Список використаних джерел нараховує 36 найменувань. Робота містить 12 таблиць, 18 рисунків, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Сутність дефініції «політика» характеризується значною кількістю різновекторних підходів. Дана категорія є предметом дослідження в соціальних і гуманітарних науках, в сфері публічного управління тощо. Термін «політика» походить від давньогрецької мови і сутнісно визначається як державні чи громадські справи, або державна діяльність. Слово «політика» в українській науковій термінології відповідає двом різним термінам [1, с. 179]. За визначенням Тертичка В., Бажала Я., Кілієвича О., Мертенса О., Ковбасюка Я., Ващенко К. та Сурміна Ю.[2-5], типовими прикладами визначення цих двох понять можна вважати:

– політика, як сфера взаємовідносин між різними соціальними групами та індивідами у використанні державних інститутів для реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб. Соціальні науки, які вивчають політичні інститути та правила та поведінку уряду. У більшості випадків політичні аналітики залучаються до вивчення такої політики;

- політика як план або курс дій, прийнятий і реалізований урядом, лідером, політичною партією тощо; конкретний курс дій, обраний з огляду на прибутковість і зручність. У цьому контексті термін «державна політика» розуміється в загальному або відповідному напрямі: зовнішньому, внутрішньому, економічному, соціальному, культурному тощо. Терміни «програма» і «стратегія» мають вузьке значення (але не є синонімами). Таким чином, політика як напрям чи спосіб дії є предметом політичного аналізу політологів [2, с. 51; 1, с. 179].

Однак різні поняття запозичені з іноземної мови, в українській, ідентифікуються однаково. Ця помилка перекладу, у більшості випадків, призводить до дискусії щодо визначення фактичного та функціонального змісту національного терміну «політика». Зокрема, Бельська Т. наголошує на тому, що варіант перекладу поняття public order (державна політика, громадський порядок) відповідає першому варіанту – «держава» [4, с. 5]. На думку Тертичка В., компромісним варіантом є термін «соціальна політика» – як підкреслення її важливості в суспільстві, для суспільства та в умовах розвитку громадянського суспільства [3, с. 12]. Водночас С. Телешун, С. Ситник та І. Рейтерович, порівнюючи категорії «публічне» та «державна політика», схиляються до поняття «публічний порядок» [6, с. 27].

Перш за все, слід зазначити, що на законодавчому рівні відсутнє легітимне визначення державної політики як загалом, так і в окремій сфері (особливо щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій). Так, Т. Бельська визначає державну політику як сукупність намірів, рішень керівництва держави, інструментів їх реалізації та моніторингу виконання, які реалізуються за участю найважливіших органів (влади, представників бізнесу, інститутів громадянського суспільства) [4, № 5].

В. Андріяш визначає сутність державної політики як свідомої дії органів державної влади щодо вирішення соціальних проблем, досягнення та реалізації загальних цілей розвитку суспільства чи окремих його сфер. Далі автор стверджує, що в ідеалі державна політика є оптимальним синтезом об'єктивних тенденцій суспільного розвитку та суб'єктивної оцінки людьми власних інтересів у суспільстві [7, с. 1-2]. Державну політику, Пержун В.В., розглядає як сукупність цілей і завдань, які реалізує держава на практиці, та засобів, які для цього використовуються [8, с. 18]. З цього випливає, що державна політика втілює не лише безпосередню діяльність уповноважених органів, але й формує певний орієнтир цієї діяльності, визначає її мету та цілі, що визначає діяльність, яка має

бути спрямована на розвиток держави в цілому, а також окремі галузі та сфери діяльності.

Пухкал О. Г. та Гомоляко О. В. під державною політикою розуміють пріоритети державного керівництва, які відображають стратегічні напрямки у сферах економіки, соціальній, оборонній, національній, гуманітарній та визначають екологічні та інші внутрішні та зовнішні орієнтири [9, с.107]. У визначенні автори акцентують увагу не на шляхах і засобах реалізації такої політики, а на тому, що державна політика має бути пріоритетною в системі державного управління та реалізовуватися за окремими напрямами, які, у свою чергу, поділяються на орієнтири внутрішньої та зовнішньої політики.

Після аналізу зарубіжних праць з даної теми, зокрема наукових праць Раймонда А. Розенфельда [10], Л. Пала [11], Е. Джанга та Л. Куїна [12], систематизовано тлумачення державної політики, що дозволило повною мірою виявити ознаки цього поняття (рисунок 1.1).

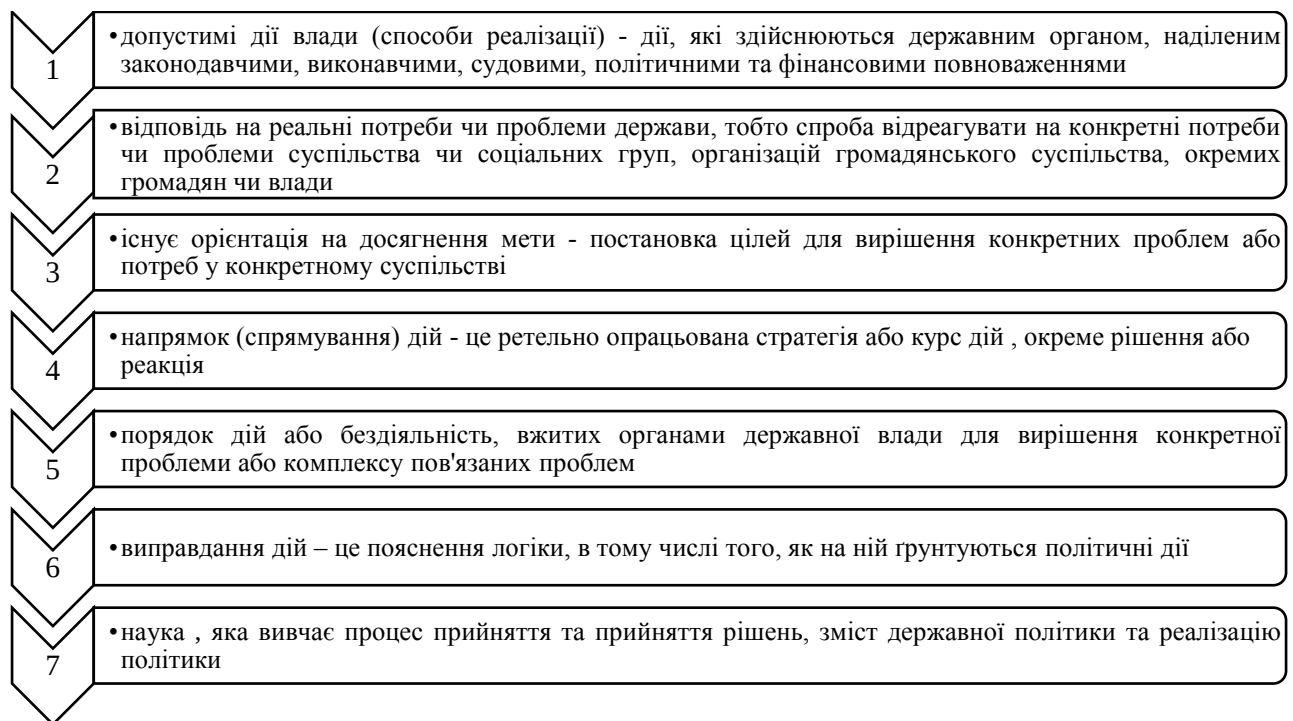

Рисунок 1.1 – Ознаки сутності поняття «державна політика»

Джерело: згруповано автором за даними [10-12]

Державна політика є широкою категорією, яка охоплює різні векторні концепції. Залежно від ракурсу, з якого розглядаються ці поняття, вони матимуть різний зовнішній вигляд і створюватимуть абсолютно протилежні уявлення про них (державну політику). До всього цього, однак, слід додати, що державна політика в будь-якому випадку має бути орієнтована на результат, який можна визначити залежно від курсу її реалізації. Це пояснюється тим, що при реалізації конкретного напрямку державної політики уповноважені органи зобов'язані аналізувати та раціоналізувати поточну та поточну діяльність з метою досягнення максимально позитивного результату [6, с. 25].

Хогвудом Б. і Ганом Л. [13, с. 34-41] було сформовано характеристики державної політики, ключові серед яких:

- 1) має ширшу змістову сферу, ніж рішення органів державної влади;
- 2) має значення, близьке до терміна «управління» (але водночас може вважатися один із елементів державної політики);
- 3) забезпечує узгодженість фактичних дій і заявлених намірів;
- 4) можуть бути виявлені як у робочому, так і в неактивному стані;
- 5) є цілеспрямованим, але цілі можна конкретизувати ретроспективно (тобто цілі, що лежать в основі політики, визначаються порівняно рано в процесі, але можуть змінюватися з часом);
- 6) націлений на конкретний результат, але кінцевий результат не завжди можна прямо передбачити;
- 7) сама є результатом тривалого процесу;
- 8) дозволяє персоналізувати зв'язки всередині та між організаціями;
- 9) суб'єктивно детермінована (як зазначають науковці, кожен дивиться на державну політику через «концептуальну призму»);
- 10) має бути сформовано за державним порядком і реалізовано у певній сфері впливу (певному напрямку);

11) можна вважати засобом, інструментом, дією, механізмом, символом мети та результату [13, с. 34-41].

Варто додати, що державну політику соціального захисту формують уповноважені органи. У свою чергу, розвиток певного виду діяльності в окремому напрямку має бути спрямований на задоволення суспільних потреб, забезпечення національної безпеки та безпечного середовища для життя і здоров'я. Ефективність державної політики є також результатом конституційних прав і свобод людини і громадянина. Справді, права і свободи людини і громадянина є вирішальним критерієм якості державної політики, оскільки незалежно від того, чи на якій би сфері чи галузі вона не була спрямована, така політика не повинна порушувати права людини та основні свободи. Згідно до ст. 21 Конституції України права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними. Незважаючи на те, що результати державної політики можуть відрізнятися та змінюватися, жодні засоби чи заходи в рамках цієї політики не повинні обмежувати зміст та обсяг гарантованих Конституцією прав і свобод [14].

Не виключенням є державна політика щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій. Основою формування державної політики у певній сфері є низка нормативно-правових актів різної юридичної сили. Не дарма за юридичною силою нормативні акти поділяються на закони та постанови. Серед основних законів, що визначають засади державної політики щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій, можна виділити:

- 1) Конституція України (статті 21, 22, 27, 47-50, 65) [14];
- 2) Закони України (наприклад, «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII [15]; «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях» у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII [16], «Про соціальний і правовий захист

військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII [17] та інші.

До основних підзаконних актів, що регулюють державну політику у сфері реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій, належать:

1) Постанови Кабінету Міністрів України (зокрема «Про надання належної медичної допомоги військовослужбовцям та особам, які отримали поранення, контузію чи інше ушкодження здоров'я під час подій на сході України» від 29 травня 2014 р. № 1286-VII) [18]; «Деякі справи Державної служби України у справах бійців та учасників антитерористичної операції» від 10.09.2014 р. № 416) [19]; «Справа про надання статусу учасника війни окремим особам» від 23.09.2015 р. № 739 та ін.

2) Укази Президента України (наприклад, «Про заохочення військовослужбовців до участі в антитерористичній операції» від 19 травня 2014 р. № 480/2014) [20];

3) Наказ Міністерства соціальної політики України (в частині «Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру учасників антитерористичної операції» від 06.02.2015 р. № 114) [21];

4) Наказ Міністерства внутрішніх справ України («Про затвердження Наказу про комісію Міністерства внутрішніх справ України з розгляду матеріалів щодо визнання учасниками бойових дій, учасниками війни» від 23 травня 2019 року № 395) [22];

5) Наказ Центрального управління СБУ («Про затвердження Наказу комісії з перевірки матеріалів для визнання учасниками бойових дій в СБУ» від 10.01.2018 р. № 30) [23] та інші нормативні акти.

Слід також підкреслити, що наведений перелік нормативно-правових актів не є вичерпним, тому з метою систематизації норм законодавства вважається доцільним класифікувати їх за такими ознаками:

I. Залежно від суб'єкта регуляторної діяльності виділяємо нормативно-правові акти, що приймаються:

- 1) Верховною Радою України;
- 2) Кабінет Міністрів України;
- 3) Міністерство соціальної політики України;
- 4) Міністерство внутрішніх справ України;
- 5) МОЗ України;
- 6) Міністерство оборони України;
- 7) Головне управління Служби безпеки України ;
- 8) інші державні органи.

II. Залежно від напрямку державної політики щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій. Зокрема, нормативно-правові акти, що стосуються:

- 1) забезпечення реалізації основних прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій в Україні;
- 2) забезпечення пільг ветеранам війни та учасникам бойових дій в Україні;
- 3) забезпечення реалізації прав на соціальну та професійну адаптацію, психологічну та санаторно-курортну реабілітацію та оздоровлення ветеранів війни та учасників бойових дій в Україні.

III. Залежно від правового статусу особи, на яку поширюється державна політика щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій, можна виділити:

- 1) нормативно-правові акти, що визначають правовий статус ветерана війни;
- 2) нормативно-правові акти, що встановлюють правовий статус учасника бойових дій.

Державна політика у сфері реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій є багаторівневою системою, яка включає комплекс цілей, завдань і засобів, які поєднують реальні дії з декларативні наміри, які знаходять

своє зовнішнє вираження в державних і управлінських рішеннях, спрямована на конкретний результат, а саме реальну, ефективну та якісну реалізацію прав і свобод ветеранами війни та учасниками бойових дій на території України [8].

Розглядаючи державну політику в цілому та державну політику в окремій сфері, варто звернути увагу на один із ключових елементів, а саме на сферу її реалізації. Мета – це те, що має бути досягнуто в майбутньому шляхом здійснення певних заходів певними засобами (у контексті цільового розуміння державної політики). Мета як кінцева точка процесу визначається результатом, хоча і моделюється на початкових етапах діяльності. Будь-яка державна політика проводиться з чітко визначеною метою, інакше такої політики не існує.

З цього випливає, що метою державної політики щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій є не лише визначення, а й саме поняття «державна політика щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій». Це означає, що метою державної політики у певній сфері є досягнення результату, який належним чином забезпечує ефективну реалізацію прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій. Слід підкреслити, що основним завданням державної політики щодо прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій є створення належних умов для досягнення поставленої мети.

Ст. 1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ визначено основними завданнями закону: створення належних умов для збереження здоров'я та активного довголіття; організовувати соціальне та інше обслуговування, зміцнювати матеріально-технічну базу створюваних для цього установ і служб і готувати відповідних спеціалістів; реалізація цільових програм соціального та правового захисту ветеранів війни; надання пільг і соціальних гарантій у рамках професійної діяльності за професійною підготовкою та з урахуванням стану здоров'я [15].

Проте ці завдання не втілюються в існуючу державну політику щодо забезпечення прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій. Це пов'язано з тим, що окреслений закон спрямований на створення гідних умов життя для окремих груп населення, що є лише одним із напрямків державної політики. З іншого боку, державна політика є більш масштабним явищем, а тому завдання такої державної політики повинні мати ширший змістовний обсяг.

Аналіз нормативно-правової бази, яка регулює правові основи реалізації державної політики у цій сфері, свідчить, що до основних завдань державної політики у сфері реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій належать:

- 1) удосконалення діючої законодавчої бази в окремій галузі;
- 2) запровадження механізмів надання пільг ветеранам війни та учасникам бойових дій;
- 3) створення умов для психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації;
- 4) розробка концептуальних підходів щодо подальших дій щодо відбиття збройної агресії іноземних держав;
- 5) координація діяльності органів державної влади (особливо виконавчої) та місцевого самоврядування [15-23].

Тому мета і завдання є невід'ємними частинами державної політики, яка їх формує та спрямовує. Водночас слід зазначити, що хоча у зазначеному напрямі державної політики визначено мету державної політики у сфері реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій, завдання навіть не визначені прямо, а їх сутність формується або з правових актів, або впливають лише з аналізу їх змісту.

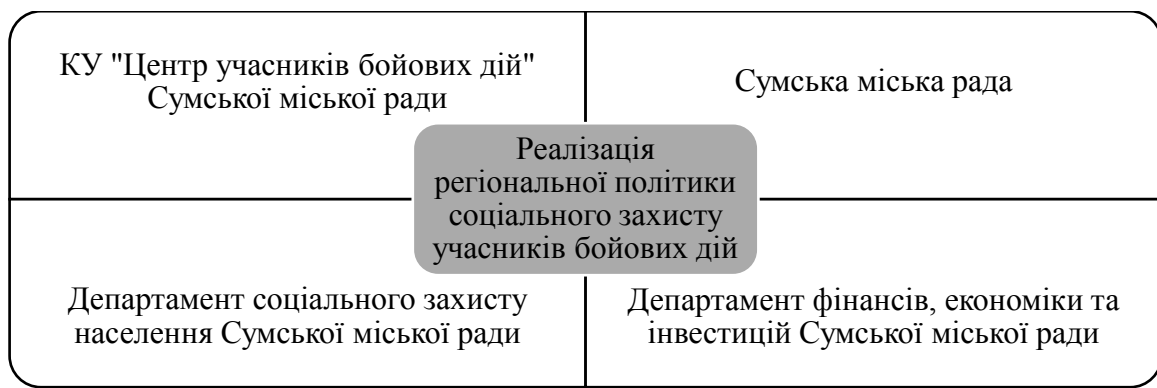
РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

2.1 Оцінка результативності функціонування інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді

На виконання рішення № 7568-МР Сумської міської ради було внесені зміни до рішення Сумської міської ради від 30 березня 2016 року № 529-МР «Про Положення про департамент соціального захисту населення Сумської міської ради (далі – Департамент СЗН СМР», далі – Положення [24]. У відповідності до прийнятого Положення, Департамент СЗН СМР, зокрема, реалізує державну політику у сфері соціального захисту та соціального обслуговування населення. При цьому серед ключових завдань діяльності Департаменту СЗН СМР є соціальний захист учасників бойових дій, забезпечення надання матеріальної підтримки пільговим категоріям населення, а також прийняття участі і розробці програм соціально-економічного розвитку Сумської міської територіальної громади [24]. В рамках виконання затверджених повноважень, Департамент СЗН СМР виконує, зокрема, функції в сфері координації роботи та організаційно-методичного забезпечення діяльності таких комунальних установ, як «Сумський міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Берегиня», Центру реінтеграції бездомних осіб та «Центр учасників бойових дій». Також до його функцій належить здійснення контролю за якістю та своєчасністю надання соціальних послуг зазначеними комунальними установами.

В частині забезпечення реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій слід представити функціональні інституції, рисунок 2.1.

Розділ 2.1 – Функціональні інституції в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій

Джерело: згруповано автором за даними [24, 25]

Дані, представлені на рисунку 2.1, свідчать про те, що функціональні інституції в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій мають трирівневу структуру. Вищим рівнем управління виступає Сумська міська рада (далі – СМР), у складі функціональних інституцій другого рівня представлено Департамент соціального захисту населення та Департамент фінансів, економіки та інвестицій. У складі інституцій нижчого рівня розглядають КУ "Центр учасників бойових дій" Сумської міської ради.

Ключова функція Сумської міської ради, як інституції в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій, полягає в затвердженні Програм підтримки учасників бойових дій та членів їх сімей та забезпечення їх належного фінансування. Дана функція успішно реалізується в Сумській міській територіальній громаді, шляхом Прийняття наступних програм: «Соціальна підтримка учасників антитерористичної операції та членів їх сімей» на 2017-2019 рр., «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» на 2020-2022 рр. На сьогодні на території Сумської міської ради затверджена та діє Програма «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» на 2022-2024 рр. (грудень 2021 р.) [26]. В частині фінансового забезпечення, визначальною є функція Департаменту фінансів, економіки та інвестицій СМР, як розпорядника

коштів місцевого бюджету. До базових функцій Департаменту СЗН СМР, як інституції другого рівня, в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій належить забезпечення соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей, а також ефективного функціонування КУ "Центр учасників бойових дій" СМР.

Згрупуємо функції в розрізі функціональних інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій та представимо на рисунку 2.2.

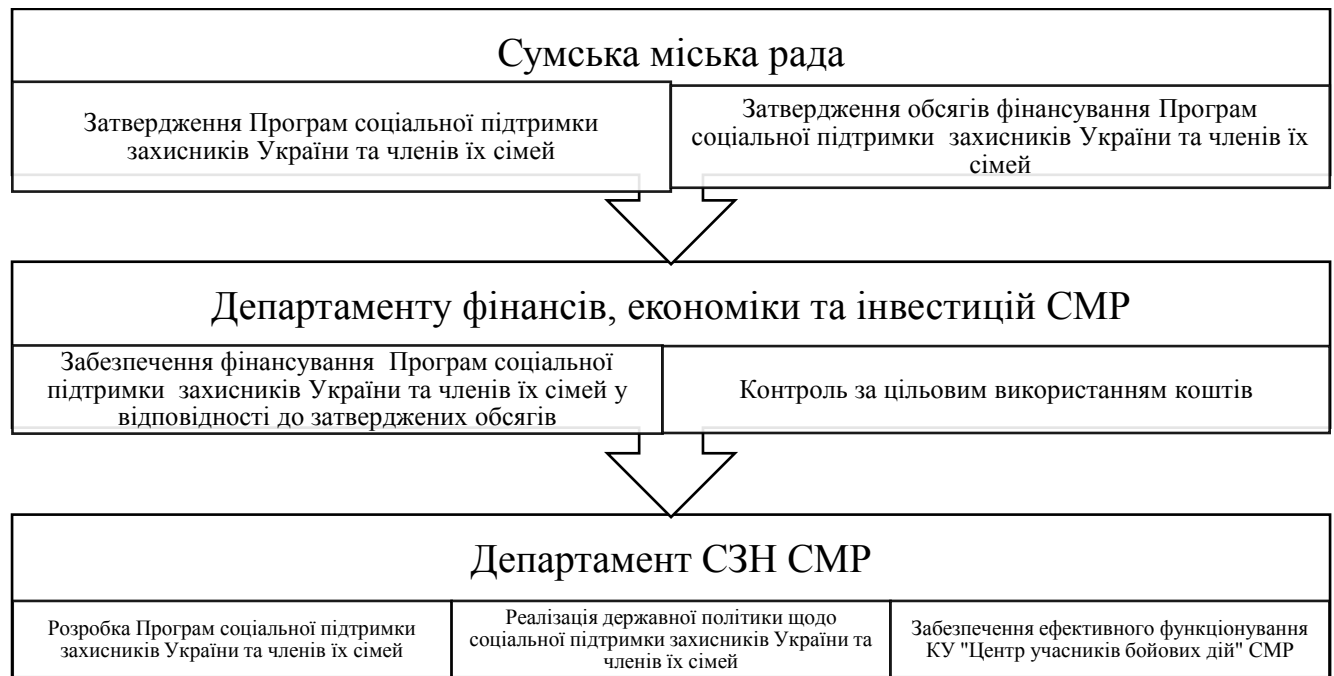

Рисунок 2.2 – Функції в розрізі функціональних інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій

Джерело: згруповано автором за даними [24, 25, 26]

Виходячи з даних, представлених на рисунку 2.2, першочерговим завданням в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту населення є прийняття Програм соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей. Аналізуючи Програму «Соціальної підтримки захисників України та членів їх

сімей» СМР на 2022-2024 рр., зауважимо, про наявність наступних ключових напрямів, орієнтованих на вирішення проблеми та досягнення мети Програми, котрі представлено на рисунку 2.3.

Рисунок 2.3 – Ключові напрями, котрі забезпечують реалізацію регіональної політики соціального захисту захисників України та членів їх сімей

Джерело: згруповано автором за даними [26]

В цілому, визначені напрями є співставними з державною політикою соціального захисту учасників бойових дій. При цьому виокремлено регіональну складову в частині встановлення соціальних гарантій Сумської міської ради та затверджено відповідне фінансове забезпечення, представлене в таблиці 2.1.

Представлені в таблиці 2.1 дані, свідчать про те, що єдиним джерелом фінансування Програми є кошти бюджету Сумської міської територіальної громади. При цьому у складі негативних чинників, слід відмітити скорочення обсягів фінансування Програми в 2024 р. в порівнянні з 2022 р. та 2023 р. на 54,8% та 53,7% відповідно.

Таблиця 2.1 – Фінансове забезпечення реалізації Програми «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР, 2022-2024 рр.

Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання програми. тис. грн.	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Загальний обсяг фінансування
Загальний обсяг ресурсів, всього:	36224,5	35367,1	16389,3	87980,9
в т.ч. бюджет громади	36224,5	35367,1	16389,3	87980,9

Джерело: [26]

В даному аспекті слід зауважити про важливість розширення співпраці з донорськими організаціями в частині підтримки соціального захисту учасників бойових дій, котрі дозволять надати підтримку більшій кількості осіб. Скорочення обсягів фінансування в 2022 р. (план) в порівнянні з 2021 р., складає 2,5%, а скорочення кількості осіб, котрим може бути надана допомога складає 11,6%, що в абсолютних одиницях дорівнює 767 осіб, що є доволі значним показником.

Враховуючи актуалізацію питань щодо реалізації регіональної політики в частині підтримки учасників бойових дій щодо відновлення здоров'я, адаптації до життя в суспільстві, зміцнення родинних та суспільно-корисних зв'язків зупинимось більш детально на принципах та функціях КУ "Центр учасників бойових дій" СМР (далі – Центр), як ключової інституції в даній сфері (рисунок 2.4).

Представлені на рисунку 2.4 характеристики мети та принципів діяльності Центру, визначають важливість функціонування відділення соціальної адаптації. Однак Положенням про діяльність Центру, окреслено можливість формування інших функціональних підрозділів, орієнтованих на забезпечення надання соціального захисту отримувачів послуг та залучення до співпраці, на договірних засадах, інших лікувальних закладів, що знаходяться у підпорядкуванні управління охорони здоров'я СМР.

Рисунок 2.4 – Мета та принципи діяльності КУ «Центр учасників бойових дій» СМР

Джерело: згруповано автором за даними [24]

Завдання діяльності Центру, представлено на рисунку 2.5.

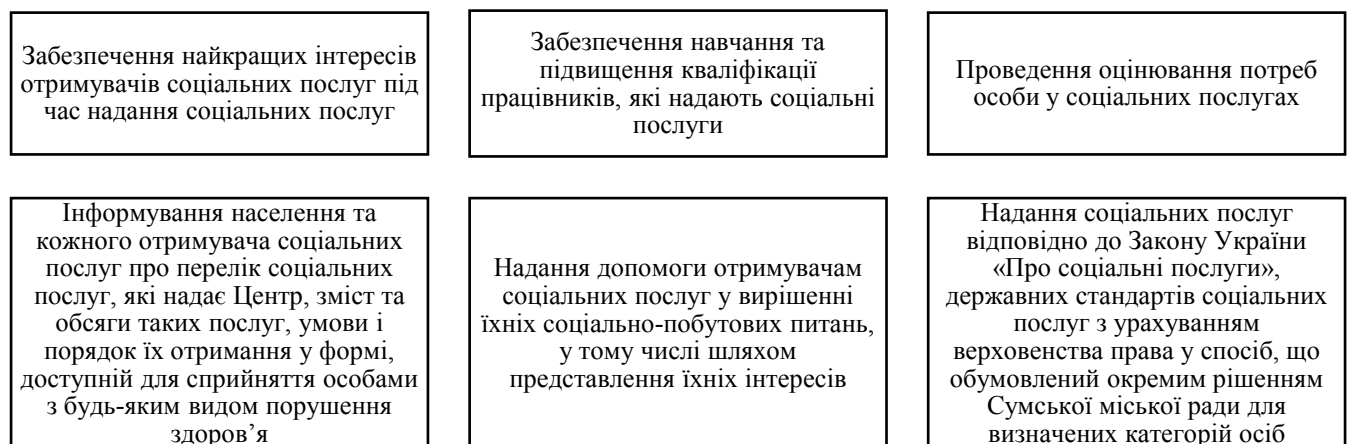

Рисунок 2.5 – Ключові завдання діяльності КУ «Центр учасників бойових дій» СМР

Джерело: згруповано автором за даними [24]

Представлені на рисунку 2.5 завдання характеризують ключові напрями діяльності Центру. Також слід зазначити, що в якості окремого завдання виділяють необхідність налагодження співпраці Центру з виконавчими органами СМР, підприємствами, установами та організаціями різних форм власності щодо надання соціальної допомоги вразливим верствам населення. Окрема увага, в рамках діяльності Центру, приділяється впровадженню сучасних методів соціальної роботи, в тому числі й використання інноваційних методик.

Таблиця 2.2 – Базова оцінка результативності функціонування інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій СМР

Функція	Результативна оцінка (+/-)	Характеристика
Затвердження Програм соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей	+/-	Потребують розширення напрямів фінансування за рахунок коштів місцевих бюджетів
Затвердження обсягів фінансування Програм соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей	+/-	Скорочення обсягів фінансових ресурсів місцевих бюджетів в 2022-2024 рр. в порівнянні з 2021 р.
Забезпечення фінансування Програм соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей у відповідності до затверджених обсягів	+	Часткове не виконання планових показників, пов'язане із скороченням обсягів дохідної частини місцевих бюджетів
Контроль за цільовим використанням коштів	+	Здійснюються у відповідності до визначених строків
Розробка Програм соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей	+	Програми розробляють у відповідності до затверджених строків; корегування вносяться за умови зміни законодавства
Реалізація державної політики щодо соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей	+	Забезпечується з дотримання законодавчих вимог
Забезпечення ефективного функціонування КУ "Центр учасників бойових дій" СМР	+	Потребують розширення обсягів фінансування

Джерело: згруповано автором за даними [24, 25, 26]

В рамках забезпечення надання послуг соціальної адаптації передбачено виконання таких функцій, як: визначення проблемних питань в різних життєвих

ситуаціях; консультування з питань соціального захисту населення; психологічна підтримка; організація дозвілля; підтримка в питаннях отримання соціальних послуг тощо.

Виходячи, із представлених на рисунку 2.1 функцій, проведено оцінку результативності функціонування інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій СМР, котра наведена в таблиці 2.2. Представлені дані, свідчить про те, що в розрізі базових функцій діяльність інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій характеризуються позитивно. Однак наявні певні проблемні питання, котрі потребують вирішення. Для більш детальної характеристики результативності функціонування інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій розглянемо стан виконання діючих програм.

2.2 Аналіз фінансового забезпечення реалізації регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді

В частині проведення аналізу фінансового забезпечення реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій доцільно зазначити, що на 01.01.2022 р. на обліку в СМР перебувало 3848 учасників бойових дій, з числа учасників АТО/ООС та членів їх сімей, з яких 118 осіб з інвалідністю внаслідок війни, 124 члена сімей 67 загиблих (померлих) Захисників України та 6 учасників війни. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій» № 2121-IX від 15.03.2022, добровольців Сил територіальної оборони було віднесено

до учасників бойових дій [27]. Окреслені зміни, визначили необхідність підтримки зазначених осіб за рахунок коштів місцевих бюджетів в рамках фінансування місцевих Програм соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей. За перше півріччя 2022 р. в Сумській міській територіальній громаді було профінансовано матеріальну допомогу членам дев'яти добровольчих формувань СМР (більше двох тисяч добровольців) в розмірі 63271,3 тис. грн.(рисунок 2.6), що перевищує аналогічний показник 2021 р. більш ніж в 13 р.

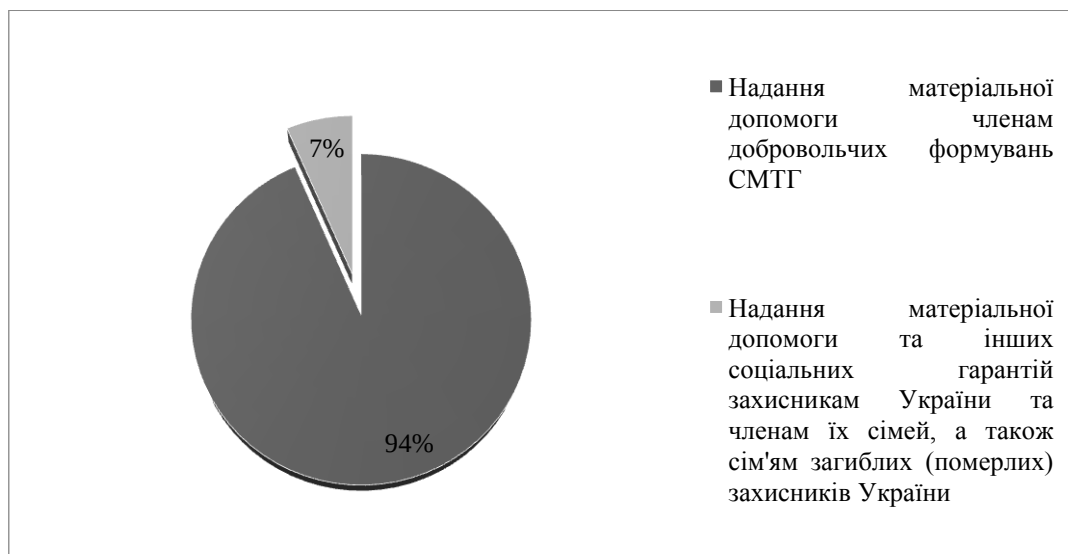

Рисунок 2.6 – Структура фінансування Програми «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР на 2022-2024 рр., I півріччя 2022 р.

Джерело: [26]

Представлені на рисунку 2.6 дані, свідчать про те, що фактичні обсяги фінансування Програми за I півріччя 2022 р. перевищують затверджений показник 2022 р. в 1,7 р. Дана динаміка свідчить про те, що за певних умов обсяги фінансування соціального захисту учасників бойових дій за рахунок коштів місцевого бюджету можуть бути збільшені, за умови відповідного нормативного підґрунтя.

Враховуючи динамічність змін обсягів фінансової підтримки учасників бойових дій АТО/ООС та членів їх сімей, проведемо порівняльний аналіз фінансування заходів Програми «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» з урахуванням фактичних даних за 2021 р. та планових показників 2022 р. Аналіз динаміки за напрямом надання матеріальної допомоги та інших соціальних гарантій захисникам України та членам їх сімей, які опинились в складних життєвих обставинах, представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Динаміка фінансування матеріальної допомоги, 2021-2022 рр.

Надання матеріальної допомоги	Кількість осіб, чол.		Середній розмір допомоги, тис. грн.		Загальний обсяг фінансування, тис. грн.		Відхилення, 2022 р. до 2021 р.	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	+/-	%
на оплату лікування, термінового оперативного лікування, оплату медикаментів	48	50	8	8	384	400	16,0	104,2
на придбання донорських компонентів, імплантів, виробів медичного призначення та інше	7	10	10	10	70	100	30,0	142,9
на вирішення інших соціально-побутових питань	6	10	10	10	60	100	40,0	166,7
при отриманні захворювання, поранення, контузії, каліцтва під час участі в АТО	10	25	7,7	7,7	77,4	193,4	116,0	249,9

Джерело: [26]

Представлені в таблиці 2.3 дані, свідчать про те, що планові показники 2022 р. перевищують фактичні значення наданої матеріальної допомоги в 2021 р. в

розрізі всіх досліджуваних напрямів. Суттєвих змін в середніх розмірах наданої матеріальної допомоги та кількості осіб, котрі її отримали не відбулось. Однак, загальний обсяг фінансування в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. суттєво збільшився за напрямом матеріальні витрати при отриманні захворювання, поранення, контузії, каліцтва майже в 2,5 р., що цілком обґрунтованим.

Окремим напрямом соціального захисту є фінансування витрат в розрізі підтримки членів сімей померлих (загиблих) учасників бойових дій, їх дітей та особам, котрі отримали інвалідність внаслідок війни (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4 – Динаміка надання матеріальної допомоги членам сімей померлих (загиблих) учасників бойових дій, їх дітей та особам, котрі отримали інвалідність внаслідок війни, 2021-2022 рр.

Надання матеріальної допомоги	Кількість осіб, чол.		Середній розмір допомоги, тис. грн.		Загальний обсяг фінансування, тис. грн.		Відхилення, 2022 до 2021 р.	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	+/-	%
на вирішення соціально-побутових питань дружинам, батькам померлих (загиблих) захисників України та особи батько (мати) яких є померлими (загиблими) захисниками України	46	62	10,0	11,2	460,0	694,4	234,4	151,0
дітям загиблих (померлих) захисників України	29	26	23,2	23,7	672,5	850,2	177,7	126,4
особам з інвалідністю внаслідок війни 1 групи з числа захисників України	4	4	34,8	35,7	139,2	142,8	3,6	102,6

Джерело: [26]

Обсяг надання матеріальної допомоги на вирішення соціально-побутових питань членам сімей померлих (загиблих) учасників бойових дій в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. збільшився на 51,0%, що в абсолютних одиницях склало 234,4 тис. грн. Дана динаміка обумовлена, як збільшенням середнього обсягу допомоги на 1,2 тис. грн., так і кількістю осіб, котрі потребують такої допомоги на 16 осіб. Суттєво підвищився загальний обсяг фінансування дітям загиблих (померлих) захисників України, за рахунок надання одноразової матеріальної допомоги. Підтримка осіб з інвалідністю внаслідок війни 1 групи має незначну динаміку, котра склала 2,6%. Одним із важливих аспектів регіональної підтримки учасників бойових дій є цільова допомога на придбання житла (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5 - Динаміка фінансування цільової допомоги на придбання житла учасникам бойових дій, 2021-2022 рр.

Найменування	Кількість осіб, чол.		Загальний обсяг фінансування, тис. грн.		Відхилення, 2022 до 2021 р.	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	+/-	%
Цільова допомога на придбання житла	5	60	1750,0	21000,0	19250	12 р.
Відшкодування коштів за проїзд 1 раз на рік, члени сімей загиблих (померлих) захисників України	18	20	9,0	10,0	1	111,1

Джерело: [26]

В частині фінансування цільової допомоги на придбання житла учасників АТО/ООС в 2022 р. передбачено забезпечення житлом 60 осіб на загальну суму 21 млн. грн. Дана динаміка формується виходячи із кількості осіб, котрі затверджені Радою учасників АТО та членів сімей загиблих учасників АТО при міському голові, в рамках діяльності якого прийнято на розглянуто 220 заяв від учасників бойових дій на надання матеріальної допомоги на придбання житла, призначена одноразова допомога у розмірі 350 тисяч 59 учасникам АТО за рішенням Сумської міської ради від 21.10.2020 року № 7551 – МР [28]. Однак в умовах воєнного стану

дана виплата не здійснюється, що вказує на те, що даний фінансовий ресурс може бути переорієнтовано на інші цілі.

Значний фінансовий ресурс в рамках реалізації Програми «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР на 2022-2024 р., а саме 722,8 тис. грн., виділено на надання матеріальної допомоги на оплату ЖКХ сім'ям загиблих (померлих) захисників України в 2022 р. (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6 – Динаміка матеріальної підтримки на оплату ЖКХ захисникам України та членам їх сімей, 2021-2022 рр.

Найменування	Кількість сімей, од.		Загальний обсяг фінансування, тис. грн.		Відхилення, 2022 р. до 2021 р.	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	+/-	%
Матеріальна допомога на оплату ЖКХ захисникам України та членам їх сімей	40	18	57,0	64,2	7,2	112,6
Матеріальна допомога на оплату ЖКХ сім'ям загиблих (померлих) захисників України	83	78	802,6	722,8	-79,8	90,1

Джерело: [26]

В частині оцінки динаміки змін фінансування надання матеріальної допомоги на оплату ЖКХ захисникам України та членам їх сімей, зауважимо, про збільшення обсягу в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. на 12,6%, що дозволить надати допомогу додатково 22 особам. Загальний обсяг надання матеріальної допомоги на оплату ЖКХ сім'ям загиблих (померлих) захисників України зменшився в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. на 9,1%.

Враховуючи те, що одним із напрямів соціальної підтримки учасників бойових дій в рамках Програми «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР на 2022-2024 рр. є посилення медичного забезпечення захисників України та членів сімей загиблих (померлих) захисників України, розглянемо динаміку обсягів фінансування за період 2021-2022 рр.

Таблиця 2.7 – Динаміка фінансування напряму медичного забезпечення захисників України та членів їх сімей, 2021-2022 рр.

Найменування	Кількість осіб, чол.		Загальний обсяг фінансування, тис. грн.		Відхилення, 2022 до 2021 р.	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.	+/-	%
КПКВК 0712100 Надання стоматологічної допомоги населенню	350	400	52,0	60,0	8,0	115,4
КПКВК 0712152 Інші програми та заходи у сфері охорони здоров'я	194	138	586,8	593,4	6,6	101,1
захисники України	180	128	532,6	550,4	17,8	103,3
члени сімей загиблих (померлих) захисників України	14	10	54,2	43,0	-11,2	79,3
Всього:	544	538	638,8	653,4	14,6	102,3

Джерело: [26]

В частині аналізу динаміки фінансування медичного забезпечення захисників України та членів їх сімей визначено незначне збільшення обсягів фінансування в 2022 р. в порівнянні з 2021 р., а саме щодо фінансування стоматологічної допомоги зростання склало 15,4%; в частині фінансування інших програм та заходів у сфері охорони здоров'я, приріст склав 1,1%.

В частині проведення аналізу реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій на рівні Сумської територіальної громади, визначено наступні тенденції. В 2022 р. заплановано фінансування санаторно-курортного лікування захисників України в обсязі 836,5 тис. грн. У складі захисників України, котрі потребують санаторно-курортного лікування 113 осіб (троє інвалідів війни). Фактично отримало можливість оздоровитись 4 особи. Профінансовано виплату матеріальної допомоги 31 громадянину України, звільненому з військової строкової служби, у розмірі 99,8 тис. грн. Відкритим залишається питання виплати грошової компенсації на належні для отримання жилі приміщення, розмір якої складає 38,1 млн. грн. Також потребує перерахунку

призначена в 2018-2020 рр., але не виплачена грошова компенсація за даним напрямом, 25 особам з числа учасників АТО.

В цілому проведений аналіз визначив відсутність суттєвих змін у фактичних обсягах фінансування Програми «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР в 2021 р. в порівнянні з плановими показниками в 2022 р. Виключенням є фінансування цільової допомоги на придбання житла учасникам АТО, плановий обсяг якого в 2022 р. збільшився в 12 р. в порівнянні з 2021 р. Однак в умовах повномасштабного вторгнення доцільним є проведення перерозподілу фінансових ресурсів Програми в розрізі напрямів, адже, затверджені обсяги фінансування на поховання загиблих (померлих) захисників України в розрізі 58,3 тис. грн. є достатніми. З іншого боку, замороження цільового фінансування на придбання житла учасникам АТО в умовах воєнного стану вивільняє 21 млн. грн., котрі можуть бути перерозподілені між іншими напрямами Програми, в тому числі й на надання матеріальної допомоги членам сім'ї та дітям загиблих (померлих) захисників України тощо. Перевагами регіональних інструментів соціальної підтримки учасників АТО/ООС є можливість швидкого реагування на зміни та забезпечення фактичної реалізації найбільших актуальних напрямів соціальної підтримки.

2.3 Моніторинг стану організації надання пільг учасникам бойових дій в Сумській міській територіальній громаді

Для оцінки результативності реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді необхідним є проведення моніторингу стану організації надання пільг. Сформуємо ключові напрями системи організації соціального захист та соціальної підтримки учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді, котрі представлено на рисунку 2.7. В даному контексті необхідним є виокремлення, в

якості першого рівня системи організації надання соціального захисту учасників бойових дій, набуття статусу учасника бойових дій, інваліда війни або члена сім'ї загиблого захисника України.

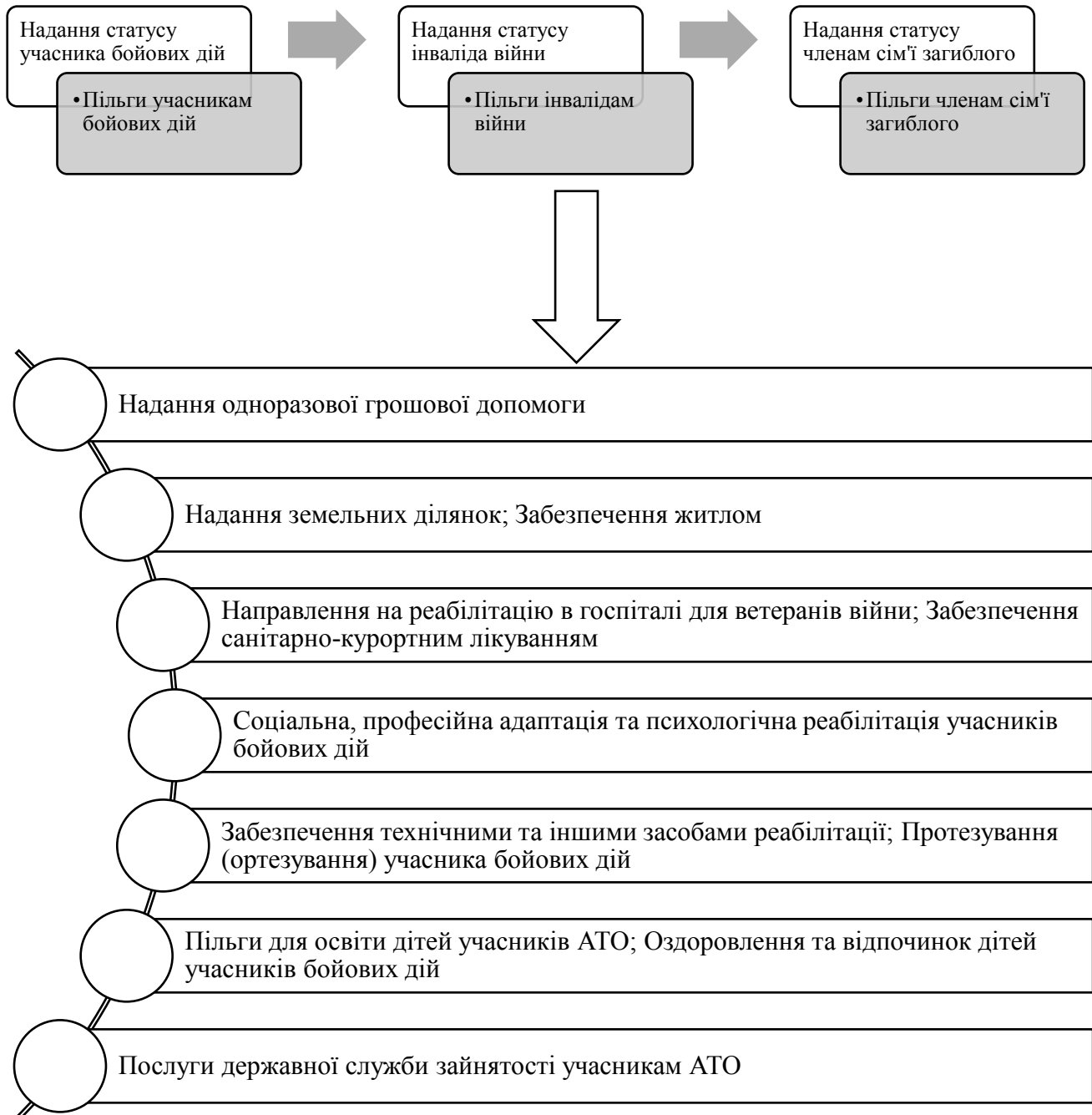

Рисунок 2.7 – Організація надання соціальних послуг учасникам бойових дій на рівні Сумської міської територіальної громади

Джерело: згруповано автором за даними [17, 18, 20]

Сформована на рисунку 2.7 система організації надання пільг учасникам бойових дій в Сумській міській територіальній громаді окреслює наявність різних напрямів, реалізація яких можлива за умови функціонування відповідних інституцій. Проведений аналіз фінансового забезпечення реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в цілому підтверджує результативність реалізації Програми «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР на 2022-2024 рр. Однак доцільним є надання оцінки системи організації соціального захисту безпосередніми отримувачами соціальних послуг та соціальної підтримки. Реалізація даного підходу можлива за умови проведення опитування. Загальна кількість респондентів склала 56 осіб.

Таблиця 2.8 – Проблемні напрями в системі організації надання соціального захисту учасникам бойових дій Сумської міської територіальної громади

Назва послуги або пільги	Відсоток негативних відповідей	Причини не отримання
покращення житлових умов	62%	відсутність фінансування; важко довести підстави для покращення житлових умов
першочергове відведення земельної ділянки	52%	відсутність ділянки в межах адміністративної одиниці, яка підходить респонденту; відсутність будь-якої вільної ділянки; відсутність землі з потрібним призначенням.
участь у програмах з безоплатної професійної адаптації, курсах з підвищення кваліфікації та професійне навчання	51%	відсутність потрібних курсів; відмова в участі у курсах на безоплатній основі
протезування для осіб з інвалідністю внаслідок війни	40%	відсутність інформації про можливість отримання; відмова у наданні цієї послуги
отримання безкоштовних ліків	39%	в аптеці відмовили в наданні препаратів безкоштовно; відсутні потрібні препарати
санаторно-курортне лікування	38%	відсутність безкоштовних путівок; відсутність показань для певного санаторно-курортного лікування; значна відстань та складність дороги до санаторію
зубопротезування	34%	брак потрібних матеріалів; відсутність інформації про місце отримання послуги

Джерело: сформовано автором за результатами опитування

Проведений аналіз дозволив згрупувати низку напрямів в системі організації соціального захист учасників бойових дій, котрі мають найбільшу кількість негативних відгуків, представлених в таблиці 2.8. Згруповані дані визначають важливість проведення інформації компанії серед відповідних категорій щодо наявного соціального захисту та соціальної підтримки. Адже в більшості випадків, головною причиною неотримання відповідних медичних послуг та послуг в сфері підвищення кваліфікації, респондентами було визначено відсутність інформації про її наявність та належну процедуру отримання. Питання забезпечення санітарно-курортним лікуванням також увійшло в п'ятірку найбільш проблемних аспектів соціального захисту учасників бойових дій. При цьому віддалене місце розташування санаторно-курортного закладу визначено в якості негативного чинника впливу при врегулюванні даного питання.

Рейтингування напрямів за вагомістю негативного впливу визначає наявність проблемних аспектів в частині фінансового забезпечення реалізації права учасників бойових бій та членів сімей загиблих захисників України на покращення житлових умов та отримання відповідної грошової допомоги. В частині реалізації права на отримання земельної ділянки у складі проблемних питань визначено їх фізичну відсутність, невідповідність розміру і цільового призначення вимогам. Низка осіб визначила про наявність бюрократичних перепон щодо вирішення питань в частині набуття права на земельну ділянку. При цьому зауважимо, що більшість опитаних визначили другим за вагомістю проблемним напрямом, питання із відведенням земельних ділянок

Зацікавленість учасників бойових дій в отриманні нових професійних компетентностей окреслила їх підвищену увагу щодо участі в різних програмах професійної адаптації, підвищення кваліфікації та професійного навчання. Актуальність питань пов'язаних із працевлаштуванням учасників бойових дій підтверджують й частка їх звернень до центрів зайнятості, котра складає 83%. Отже даний напрям визначає важливість виокремлення даного напрямку в якості

окремого функціонального елементу системи соціального захисту учасників бойових дій.

В частині проведення оцінки організації надання послуг в сфері соціальної, професійної адаптації та психологічної реабілітації учасників бойових дій, респондентам окремо було запропоновано провести оцінку щодо діяльності КУ "Центр учасників бойових дій" СМР. Отримані дані дозволи надати наступну загальну характеристику щодо діяльності закладу, представлені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Аналіз результативності діяльності КУ "Центр учасників бойових дій" СМР

Найменування показника	Результат, %
1 Рівень задоволеності отримувачів послуг КУ "Центр учасників бойових дій"	95,6
Рівень задоволеності респондентів послугами соціального супроводу	95,7
Рівень задоволеності респондентів послугами з фізичної реабілітації	94,8
Рівень задоволеності респондентів послугами юридичної допомоги	96,2
2 Індекс лояльності отримувачів послуг КУ "Центр учасників бойових дій"	84,3
Індекс лояльності отримувачів послуг соціального супроводу	81,2
Індекс лояльності отримувачів послуг з фізичної реабілітації	87,3
Індекс лояльності отримувачів послуг юридичної допомоги	84,5
3 Рівень професійності фахівців КУ "Центр учасників бойових дій":	
- відмінно;	69,0
- добре;	24,0
- задовільно;	5,0
- незадовільно	2,0
4 Задоволеність респондентів переліком доступних послуг КУ "Центр учасників бойових дій"	97,9
5 Задоволеність респондентів персоналом КУ "Центр учасників бойових дій"	97,2
6 Задоволеність респондентів облаштуванням місця надання послуг	96,5
7 Задоволеність респондентів організацією надання послуг КУ "Центр учасників бойових дій"	95,6

Джерело: згруповано автором за даними опитування

Результати, наведені в таблиці 2.9, в цілому позитивно характеризують діяльність КУ "Центр учасників бойових дій" СМР. При цьому слід зауважити, що окремо було визначено індекс лояльності отримувачів послуг КУ "Центр учасників бойових дій" та індекси лояльності отримувачів послуг в розрізі таких складових елементів, як соціальний супровід, фізична реабілітація та юридична допомога. При розрахунку індексу лояльності респондентам було запропоновано відповісти на питання щодо ймовірності рекомендації закладу знайомим, котрі потребують аналогічної допомоги. В якості шкали оцінювання було використано проміжок від 0 до 10, де 0 свідчить про відсутність будь-якого позитивного відгуку про діяльність закладу, а 10, відповідно, максимально позитивна реакція та подальша рекомендація. Отримані результати формують відповідні групи: критиків (0-6 балів), нейтралів (7-8 балів) та фаворизаторів (9-10). В подальшому здійснюється розрахунок частки фаворити заторів, що дозволяє сформулювати відповідний індекс лояльності.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

3.1 Фактори впливу системи соціальної адаптації учасників бойових дій в рамках реалізації державної політики

Проблема надання допомоги особам, які беруть участь у бойових діях, є одним із найважливіших і актуальних питань політики кожної соціально-правової держави. Враховуючи особливий характер впливу факторів бойової обстановки та ведення бойових дій, до 90% її учасників можуть отримати механічні травми, вогнепальні (кульові та осколкові), мінно-вибухові поранення, а також вибухові поранення, які здебільшого викликають посттравматичний стрес. Сьогодні значна кількість бійців (військовослужбовців ЗСУ, Національної гвардії, працівників правоохоронних органів та спецслужб, у тому числі людей з інвалідністю) потребують матеріальної підтримки, постійного догляду, соціального патронату, гарантій та соціальних пільг щодо медичного забезпечення. В даному аспекті важливим є формування системи соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій [29-33].

Соціально-психологічна адаптація ветеранів має бути системою, яка ініціює процеси повного або часткового відновлення їх здатності до побутової, громадської та професійної діяльності. Це має бути спрямоване на усунення або повну компенсацію життєвих обмежень з метою соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій, матеріально-моральної незалежності та інтеграції в суспільство. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій включає основні напрями, представлені на рисунку 3.1.

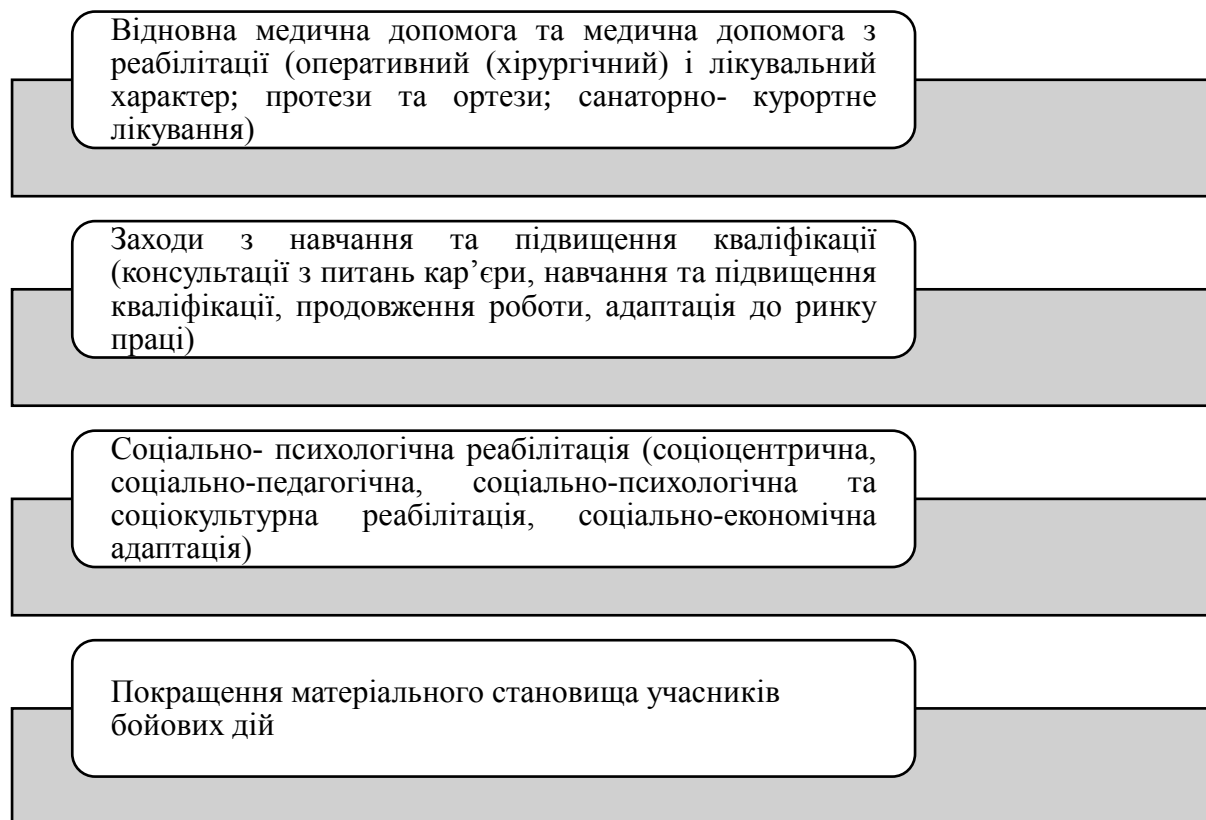

Рисунок 3.1 - Основні напрями соціально-психологічної адаптації учасників бойових

Джерело: згруповано автором [29-33]

В останні роки соціальна адаптація отримала широке визнання. Цьому сприяли: розвиток наукової бази (теоретичної та методичної) – з одного боку; з іншого боку, підготовка фахівців у галузі соціальної (трудової) педагогіки та волонтерського руху, які втілюють у життя особливості науки. Соціальна адаптація учасників бойових дій важлива насамперед як система інтеграції людини в суспільство та створення рівних можливостей для тих, хто її потребує. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій визначається як комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених або втрачених соціальних зв'язків і відносин внаслідок ушкодження здоров'я зі стійким порушенням функцій організму (інвалідністю), психофізіологічних розладів і

зміни соціального статусу, а також як натуральні виплати, гарантії та соціальні виплати.

Метою соціально-психологічної адаптації є відновлення соціального статусу людини, забезпечення соціальної реабілітації в суспільстві, досягнення моральної та матеріальної незалежності. Соціально-психологічна адаптації учасників бойових дій полягає у: якнайшвидшому проведенні реабілітаційних заходів; її безперервності і ступінчастості; система і комплексність реабілітаційних заходів ; індивідуальний підхід до людини. Одним із головних недоліків соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій є непослідовність законодавчих заходів у сфері впровадження. Так, наприклад, на розгляді Верховної Ради України знаходиться ряд законопроектів, спрямованих на її впровадження, але темпи їх розгляду є вкрай повільними [30].

«Фрагментарне» оновлення законодавства щодо соціального захисту та підтримки учасників бойових дій. Інституції державної влади, по суті, проводять активну нормотворчу діяльність, спрямовану на підвищення якості та ефективності соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій [31]. Проте ця діяльність орієнтована не на якість, а на кількість, про що свідчить непослідовність у прийнятті змін і доповнень до чинного законодавства, а також наявність прогалин, які загалом залишаються.

Варто звернути увагу на наступне питання, яке часто хвилює самих учасників бойових дій – порядок отримання статусу учасника бойових дій (УБД). Слід зазначити, що визначення статусу учасника бойових дій є не лише соціально-моральним, а й політико-економічним чинником і водночас проблемою держави, оскільки кошти, які держава виділяє на вирішення проблем учасників бойових дій часто розпорошуються і роздаються тим, хто не має відношення до війни. Водночас люди, які фактично захищають землю і воюють на Сході, не мають ні можливості, ні часу відстоювати свої права на ту ж землю чи будь-які блага [16]. У зв'язку з цим слід зазначити, що процедура отримання статусу учасника

бойових дій протягом останніх п'яти років постійно розвивалася, що стало можливим зокрема завдяки активній волонтерській діяльності та діям окремих державних службовців [16]. Крім того, в цей період виникла ще одна проблема, а саме те, що протягом багатьох років статус учасників бойових дій отримували люди, які не були в АТО/ООС і жодним чином до неї не причетні. Як наслідок, необхідно було посилити контроль за якістю функціонування органів, уповноважених надавати відповідний статус тій чи іншій особі. Вирішення цієї проблеми дозволить зменшити витрати з державного бюджету; передати вивільнені кошти учасникам війни, які їх дійсно заслуговують і потребують.

Ще одним напрямком покращення соціально-психологічної адаптації ветеранів є розробка ефективного механізму їх медичного страхування. Суть медичного страхування полягає в тому, що після сплати єдиного страхового внеску, який значно менший за вартість усіх медичних послуг, громадяни мають можливість скористатися комплексом медичних послуг від кваліфікованих спеціалістів у клініках із безкоштовним платним обслуговуванням протягом року. Метою медичного страхування є життя і здоров'я громадян. Має місце у разі втрати здоров'я з будь-якої причини, зокрема внаслідок хвороби чи нещасного випадку. Метою такого страхування є надання медичної допомоги громадянам у разі настання страхового випадку за рахунок заощаджених коштів та фінансування профілактичних заходів [30].

Важливо, щоб ветерани мали бути застраховані державою. Метою проекту «Військово-медична доктрина» є створення доступної, універсальної, мультидисциплінарної та ефективної системи медичного забезпечення військ, яка покращить територіальне обслуговування та дозволить запобігти та зменшити збитки військ у мирний та воєнний час. Розширити можливості забезпечення організованого реагування силами та засобами військової охорони здоров'я. Також метою доктрини є забезпечення якісної медичної евакуації, проведення санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, усіх складових процесу

надання медичних послуг на належному рівні, організованості, наявності сучасного технічного обладнання та комплексного постачання ресурсів, як факторів, що базуються на передових науково-теоретичних досягненнях [9, с. 110].

Серед економічних чинників, на які звернули увагу науковці, ключовим є забезпечення житлом сімей військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях. З цього приводу цікавою є думка Кравченка М.В., який зазначив, що для подальшої активізації процесу вирішення житлових проблем сімей військовослужбовців-учасників бойових дій необхідно:

1) забезпечення реалізації прав на пільгове житло сімей військовослужбовців: учасників бойових дій, які не мають власного житла, орендують житло комерційно, проживають у студентському (комуналці) та/або перебувають на квартирному обліку в гарнізонах, військових частинах;

2) учасникам бойових дій та членам їх сімей надати переважне право на участь у житлових програмах загальнодержавного рівня, зокрема цільової програми будівництва (придбання) доступного житла («Доступне житло») «70%» на 30%;

3) надання пільгових прав дітям військовослужбовців – учасників бойових дій на отримання пільгового молодіжного кредиту за програмою, що реалізується Держмолодьжитлом;

4) надання учасникам бойових дій безкоштовного доступу до ділянок індивідуальної житлової забудови [34, с. 37-38].

Інше питання стосується розробки на національному рівні «програми соціально-психологічної адаптації ветеранів та їх сімей». Зараз багато говорять про необхідність соціальної адаптації учасників бойових дій, їх психічного та фізичного відновлення [30]. Але водночас відсутній ефективний механізм надання такої підтримки, незрозумілим є питання джерел фінансування цього напрямку. Крім того, необхідно розширювати мережу державних і неурядових установ, які

можуть надавати таку допомогу. До соціально-психологічної адаптації УБД слід також включити міжнародну співпрацю в цій сфері .

Аналізуючи думки (конкретні особистісні показники) бійців про успішність соціально-психологічної адаптації, можна зазначити, що найбільш ефективною є медична реабілітація, метою якої є відновлення фізичного здоров'я. При цьому слід зазначити, що ця проблема вирішується в комплексі з іншими видами регулювання. На другому місці за успішністю адаптації – психологічна адаптація, заснована на психотерапевтичних методах. При цьому на оцінку перебігу психологічної адаптації впливає місце перебування людини (із зони бойових дій, процес повернення до мирного життя). Третє місце в цьому розподілі займає соціальна адаптація. Незважаючи на незначне запізнення в оцінці психологічної адаптації, соціальна адаптація все ще не сприймається достатньо серйозно.

Для підвищення ефективності соціально-психологічної адаптації бійців є велике застереження: посилити соціальну реабілітацію. Отримавши кваліфіковану соціальну підтримку у вигляді додаткової (другої) освіти, курсів перепідготовки, людина зможе влаштуватися на високооплачувану роботу, відкрити бізнес, підвищити свій соціальний статус, відчувати себе потрібною в суспільстві і тим самим заслужити повагу та довіра оточуючих, членів сім'ї. Крім того, учасникам бойових дій на території інших держав надається першочерговий доступ до професійно-технічних навчальних закладів, право позаконкурсного вступу до професійно-технічних навчальних закладів (професійно-технічних училищ) та на курси для здобуття відповідних професій. А це дозволяє відновити психічне і фізичне здоров'я.

Тому основними шляхами підвищення ефективності соціальної адаптації УБД є організація роботи з членами сімей цих осіб та отримання ними додаткової (підвищення) освіти з метою швидшої адаптації до спокійного життя. Програма соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій та членів їхніх сімей повинна містити такі вказівки.

1. Діагностика синдрому соціально-психологічної дезадаптації воїна (психоемоційний стан у цивільному житті, застосовувані стратегії адаптації, поведінка) за результатами психодіагностики індивідуальних особливостей воїна.

2. Психологічне консультування (індивідуальне та сімейне). Під час зустрічей один на один учасники бойових дій повинні мати можливість висловити весь свій біль, виявляючи інтерес до їхньої історії. Тоді треба пояснити, що стан, у якому вони перебувають, тимчасовий, властивий кожному, хто брав участь у бойових діях. Дуже важливо, щоб вони відчували розуміння і бачили готовність допомогти не тільки з боку професіоналів, а й з боку сім'ї та друзів. Ефективним засобом психологічної реабілітації є щирий прояв розуміння і терпіння до проблем, з якими стикаються люди, які пережили психотравмуючу військову обстановку. Відсутність розуміння і терпіння з боку близьких часом призводить до трагічних наслідків.

3. Психокорекційна робота. Психологічна корекція, або психокорекція, — це дії, спрямовані на виправлення (коригування) тих особливостей психічного розвитку, які за прийнятою системою критеріїв не відповідають оптимальній моделі (нормі). Кваліфікованої психотерапевтичної допомоги потребують військовослужбовці з тяжкими та запущеними розладами адаптації (депресія, алкоголізм, девіантна поведінка тощо).

4. Навчання навичкам саморегуляції (зменшення стресу за допомогою релаксації, аутотренінгу та інших методів). Соціально-психологічна підготовка для підвищення адаптивності та особистісного розвитку воїна. Допомога у професійному самовизначенні, професійні консультації у сфері перепідготовки та працевлаштування.

5. Вивчення можливості використання зарубіжного досвіду та створення в Україні державної системи комплексної соціально- психологічної реабілітації осіб, які отримали травми під час проходження військової служби (обов'язків). Крім того, функціонують спеціалізовані багатoproфільні установи, в яких

надаються юридичні консультації та юридичний супровід діяльності, спрямованої на захист прав та інтересів учасників бойових дій.

6. Запровадити регіональну практику місцевих органів виконавчої влади щодо організації прийому громадян з питань соціальної реабілітації та соціальної адаптації та діяльності пунктів правової допомоги; публікації в ЗМІ; виїзні зустрічі та консультації.

7. Сприяти покращенню житлових умов та надавати учасникам бойових дій гарантії та соціальні пільги [34, с. 39].

3.2 Формування концептуальних складових системи соціальної адаптації учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади

Міжнародний досвід в сфері підтримки учасників бойових дій та їх адаптації до суспільного життя свідчить про те, що у складі найбільш проблемних питань є підтримка психічного здоров'я, допомога з пошуком роботи та короткострокова допомога на оплату послуг ЖКХ у співвідношенні, котре представлено на рисунку 3.2.

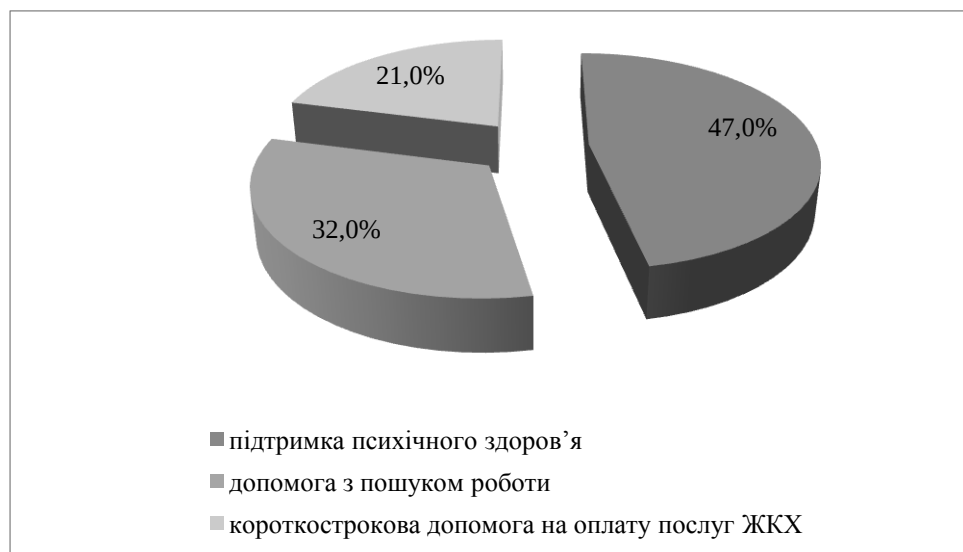

Рисунок 3.2 – Пріоритетні послуги для учасників бойових дій

Джерело: [35, 36]

Дані рисунку 3.2 свідчать про те, що найбільшу питому вагу у складі пріоритетних послуг, на думку учасників бойових дій, належить підтримці психічного здоров'я. Наступним чинником впливу за пріоритетністю є допомога з пошуком роботи (32,0%). Також визначена потреба у короткостроковій фінансовій підтримці учасників бойових дій на оплату ЖКХ. В цілому дане дослідження є співставним з потребами учасників бойових дій в Україні. В частині оцінки пріоритетних потреб членів сімей учасників бойових дій, сформовано наступну структуру потреб за вагомістю (рисунок 3.3).

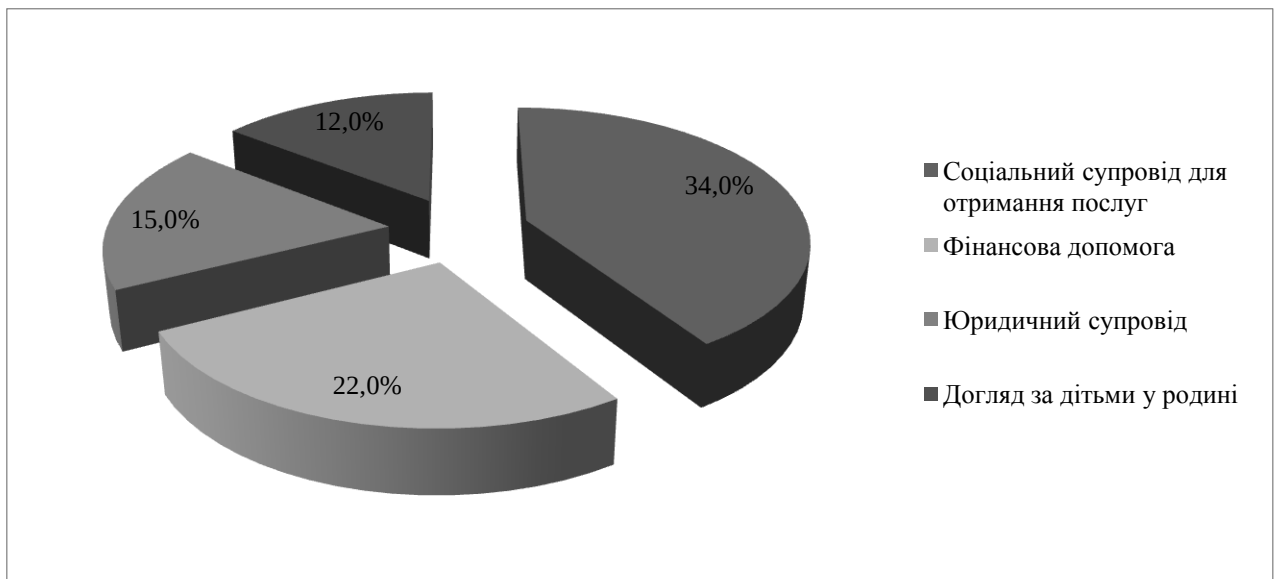

Рисунок 3.3 – Структура пріоритетних напрямів потреб членів сімей учасників бойових дій

Джерело: [26]

Представлені на рисунку 3.3 дані, свідчать про те, що найбільшу вагомість отримали напрями щодо соціального супроводу для отримання послуг (34%) та фінансова допомога (22,0%). В частині формування пріоритетних напрямів соціального захисту учасників бойових дій, міжнародна практика визначає наступну структуру, представлена на рисунку 3.4.

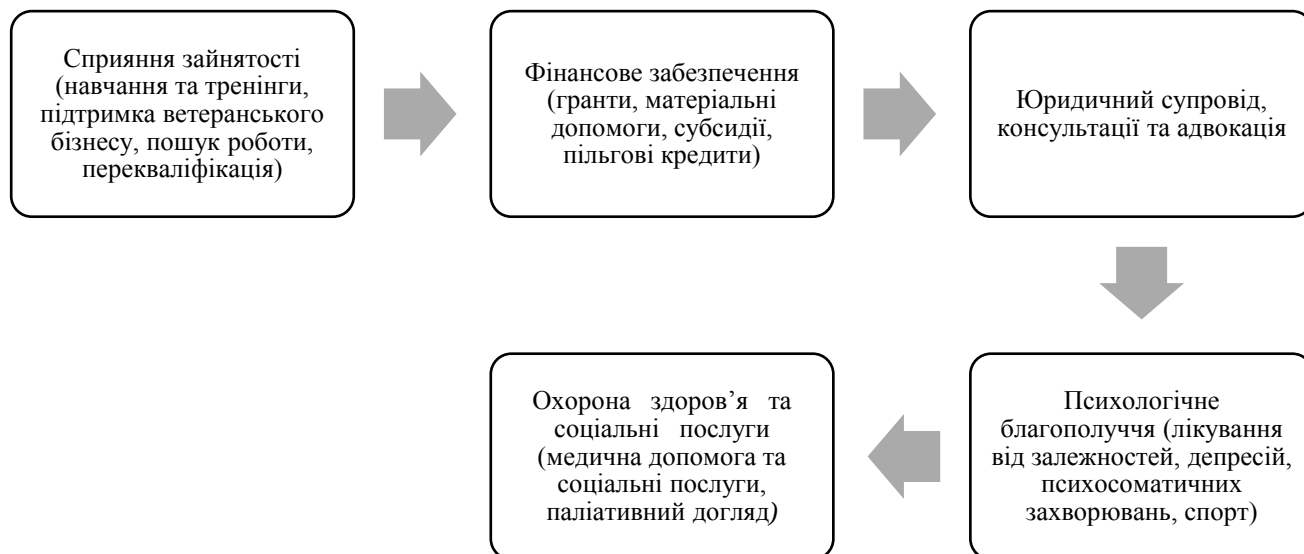

Рисунок 3.4 – Пріоритетні напрями соціального захисту учасників бойових дій: міжнародний аспект

Джерело: [35]

Аналіз співставності пріоритетних напрямів соціального захисту учасників бойових дій, затверджених Програмою «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР на 2022-2024 рр., вказує на забезпечення виконання трьох з п'яти представлених напрямів. При цьому в рамках діяльності КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» СМР здійснюється реалізації таких напрямів, як психологічна та соціальна адаптація та юридичний супровід. Якщо механізми фінансової підтримки учасників бойових дій та членів їх сімей в рамках реалізації державної та регіональної політик соціального захисту розроблені та ефективно діють (за умови їх належного фінансового забезпечення) то формування концептуальних складових системи соціальної адаптації учасників бойових дій знаходиться в стадії розробки та потребує додаткової регламентації. В даному контексті важливим є розробка системи інформаційного супроводу на рівні територіальних громад, адже результати опитування учасників бойових дій

визначили, що джерело отримання інформації на 68,0% виступають їх побратими, також вони знаходять інформацію через інтернет та волонтерів. Отже, дана динаміка свідчить про важливість формування системного підходу в частині надання інформації учасникам бойових дій та членам їх сімей.

Для забезпечення блоку психологічної підтримки, як складової системи соціальної адаптації учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді, необхідним є проведення дослідження щодо напрямів психологічної підтримки для укомплектування відповідного штату фахівців. Так, за результатами соціологічного опитування відвідувачів КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» були сформовані пріоритетні напрями та визначено їх вагомість в загальній структурі. Отримані результати, представлені на рисунку 3.5.

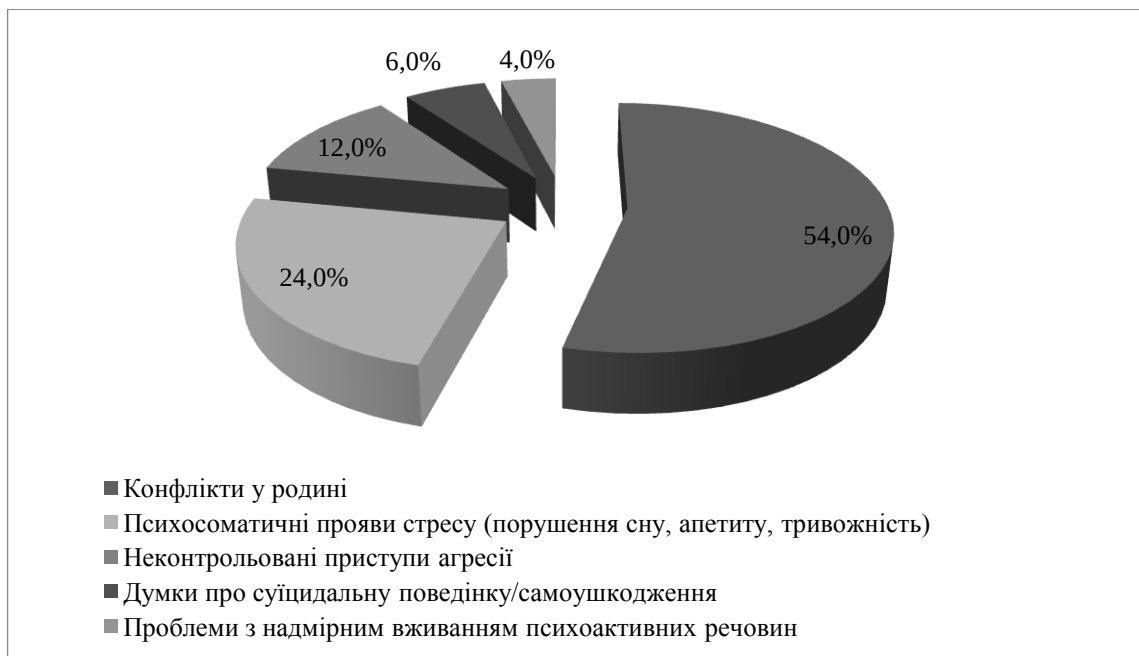

Рисунок 3.5 – Пріоритетні напрями психологічної підтримки учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади

Джерело: [25]

Представлені на рисунку 3.5 дані свідчать про те, що найбільш проблемним питанням для учасників бойових дій є конфлікти у родинях, рівень вагомості якого склав 54,0%. При цьому психосоматичні прояви стресу є другим проблемним напрямом з яким стикаються 24,0% відсотків опитаних, що також може привести до зростання кількості конфліктів у родинях. Окремо слід зазначити, що приступи агресії, частка яких має 12,0% в загальній структурі також потребують відповідної уваги для уникнення подальших проблемних питань в родинях учасників бойових дій.

Підсумовуючи результати проведених досліджень окреслимо концептуальні складові психологічної підтримки в системі соціальної адаптації учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді (рисунок 3.6).

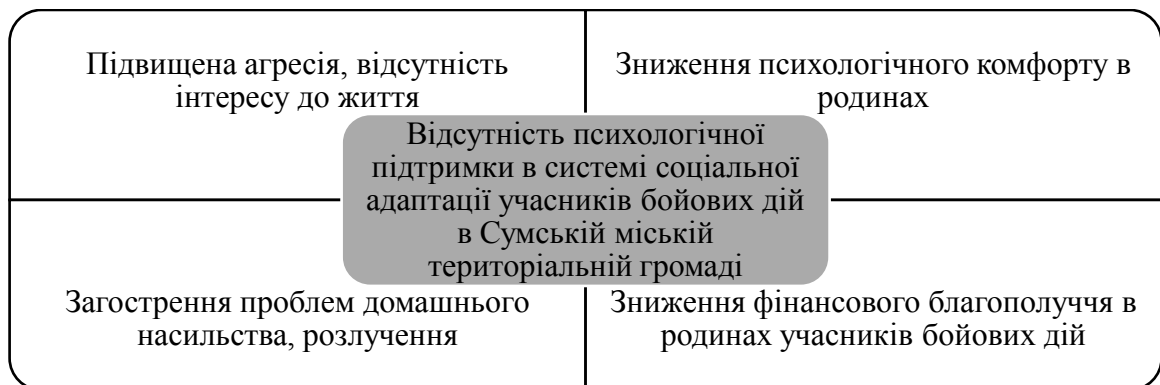

Рисунок 3.6 – Негативні наслідки відсутності психологічної підтримки в системі соціальної адаптації учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді

Джерело: згруповано автором за даними [25]

Представлені на рисунку 3.6 дані, вказують на те, що саме сімейні стосунки більш за все потерпають в період адаптації учасників бойових дій до мирного життя. Тому саме цей напрям потребує відповідної уваги при впровадженні системи адаптації учасників бойових дій. Ключові чинники впливу на ускладнення процесу адаптації наведені на рисунку 3.7.

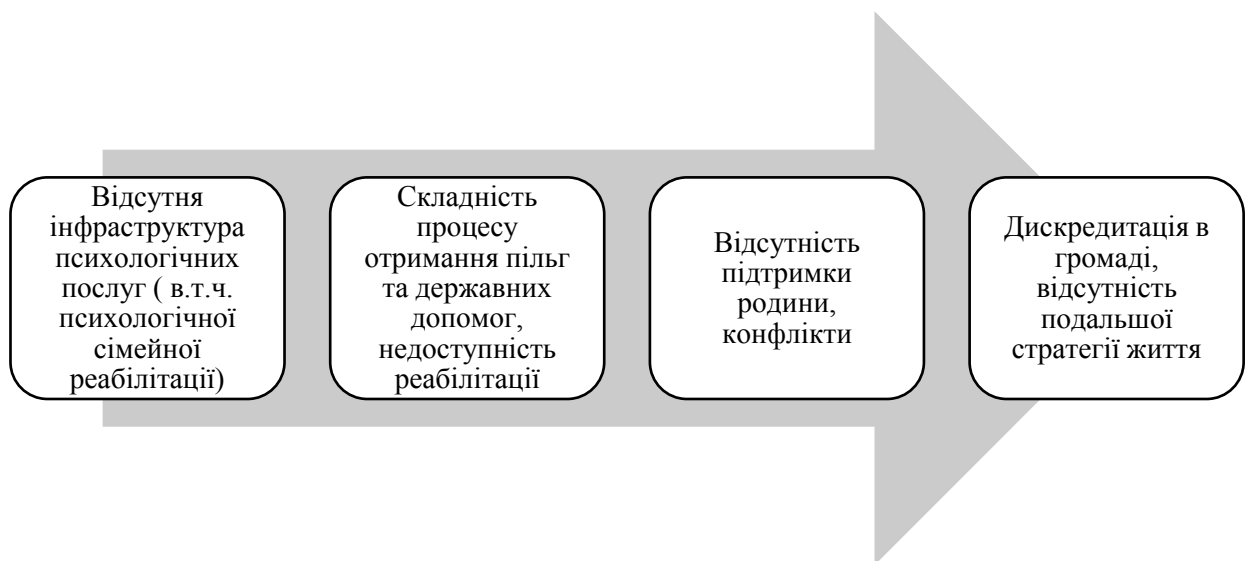

Рисунок 3.7 - Ключові чинники впливу на ускладнення процесу адаптації учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади

Джерело: згруповано автором за даними [25]

Представлені на рисунку 3.7 чинники впливу чітко окреслюють важливість надання інформаційно-консультативних послуг за всіма напрямками, котрі впливають на даний процес. В даному контексті важливим є встановлення першого контакту для розподілу учасників бойових дій за психологічними потребами та формування групи фахівців, котрі зможуть задовольнити всі цільові групи. В рамках роботи діючого в КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» СМР психолога, можливою є лише первинна психологічна оцінка стану учасника бойових дій та/або членів його родини. Для проведення подальшої роботи щодо психологічної та соціальної адаптації необхідним є внесення змін до штатної структури закладу та формування окремого відділу, укомплектованого психологами різного профілю.

Система соціального супроводу учасників бойових дій, може бути забезпечена шляхом реалізації наступних етапів, котрі представлено на рисунку 3.8.

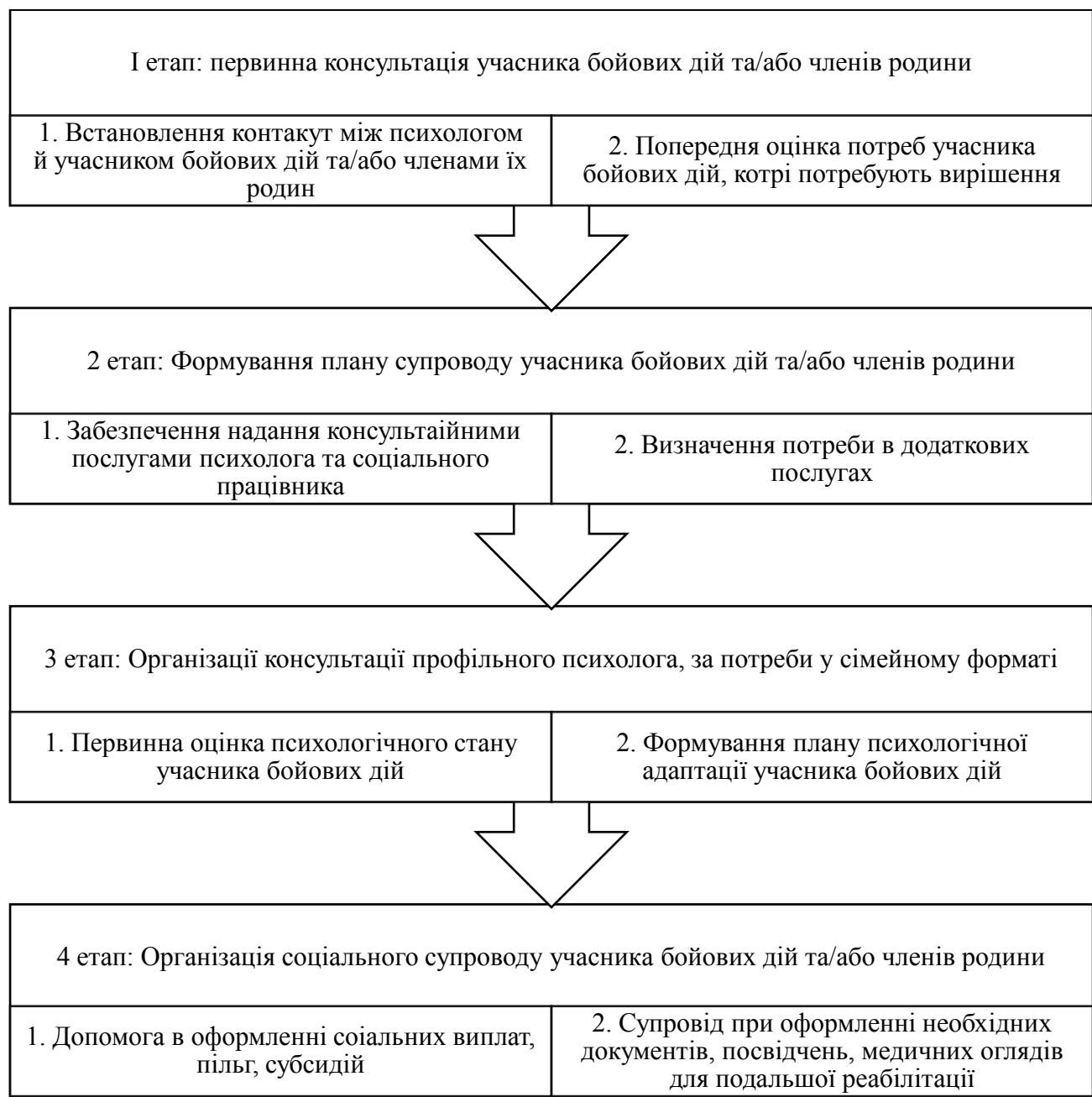

Рисунок 3.8 – Алгоритм впровадження системи соціального супроводу учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади

Джерело: власна розробка автора

Представлений на рисунку 3.8 алгоритм, характеризує концептуальні складові системи соціальної адаптації учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади. Проведений аналіз дозволив сформулювати стратегічні

орієнтири розвитку регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій Сумської міської територіальної громади.

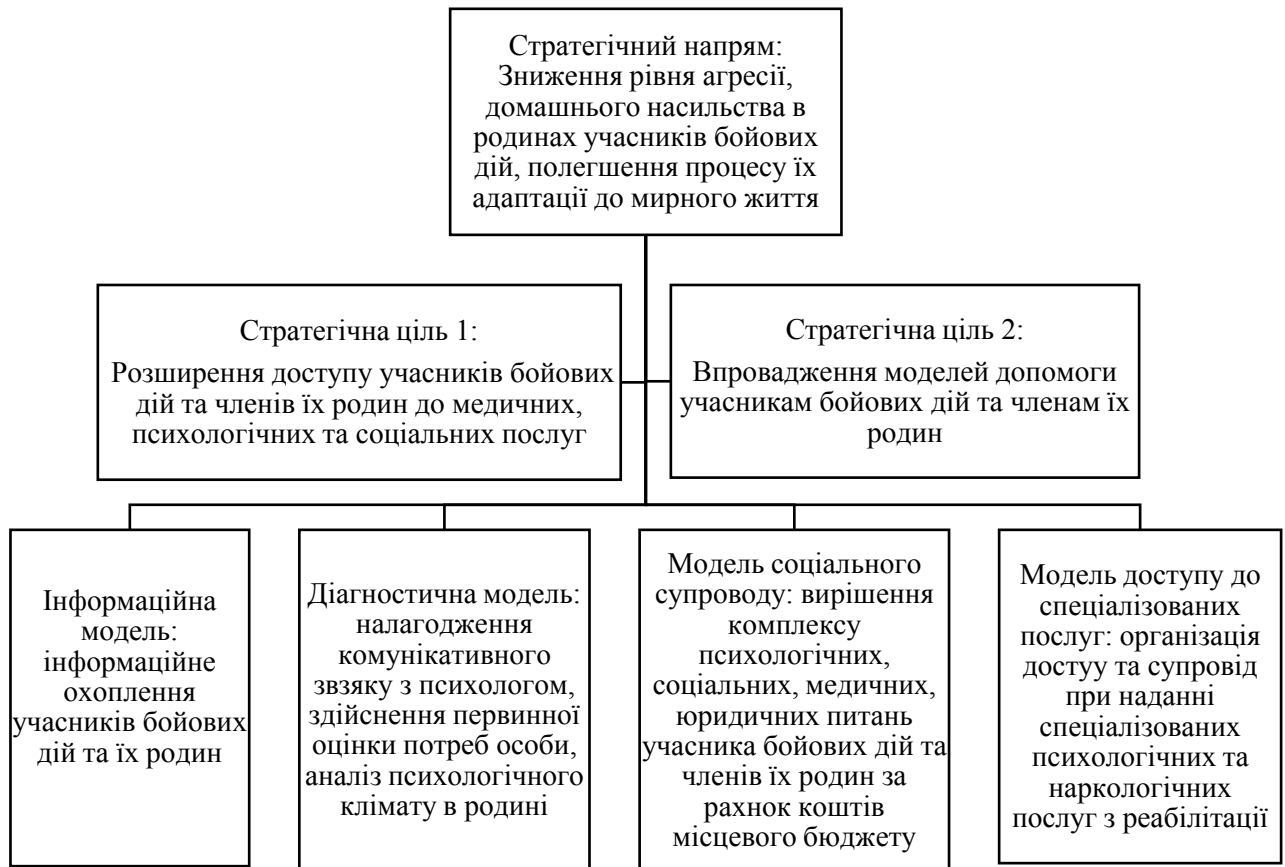

Рисунок 3.9 – Стратегічний напрям удосконалення регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій

Джерело: сформовано автором

Представлені на рисунку 3.9 стратегічний напрям удосконалення регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій передбачає реалізації двох стратегічних цілей. В рамках реалізації першої стратегічної цілі обґрунтовано три операційні цілі.

Операційна ціль 1: розробка та впровадження моделей допомоги учасникам бойових дій та членам їх родин, що мають складнощі з адаптацією до мирного життя.

Операційна ціль 2: створення системи комплексної взаємодії у наданні послуг учасникам бойових дій та членам їх родин.

Операційна ціль 3: відпрацювання методик психологічної адаптації учасників бойових дій та членів їх родин до мирного життя шляхом налагодження впровадження сімейного формату надання послуг.

Дані операційні цілі можуть бути реалізовані шляхом імплементації, представлених на рисунку 3.9 моделей в розрізі наступних комплексних послуг: формування списку учасників бойових дій, котрі мають проблеми з адаптацією до мирного життя через відсутність доступу до послуг у місцях проживання; розробка алгоритму впровадження системи соціального супроводу учасників бойових дій та членів їх родин; налагодження психологічного комфорту в родині, психологічна підтримка членів родин учасників бойових дій.

3.3 Розробка методичного підходу до оцінки результативності реалізації регіональної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій

Проведений аналіз визначив важливість удосконалення регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в рамках розробки моделей системи соціальної-психологічної адаптації учасників бойових дій та членів їх родин. Однак визначити результативність запроваджених змін можливо за умови впровадження системи їх оцінки в розрізі всіх напрямів діяльності Департаменту СЗН СМР щодо реалізації регіональної політики. Враховуючи три ключові вектори діяльності Департаменту СЗН СМР за даним напрямом: розробка Програм соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей; реалізація державної політики щодо соціальної підтримки захисників України та членів їх

сімей; забезпечення результативного функціонування КУ "Центр учасників бойових дій" СМР, обґрунтовано методичний підхід до оцінки результативності.

Підсумовуючі результати аналізу (розділ 2), слід зазначити, що в цілому регіональна політика соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді є сформованою, відповідає векторам державної політики соціального захисту учасників бойових дій, однак має переваги в частині функціонування комунальної установа, котра має стати базисом впровадження системи соціально-психологічної адаптації.

Підсумуємо проведені розрахунки та визначимо комплексний індекс результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади, як комплексного показника, що включає три часткові індекси:

- 1) I_{r1} – частковий індекс результативності програмної діяльності;
- 2) I_{r2} – частковий індекс результативності реалізації державної політики щодо соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей;
- 3) I_{r3} – частковий індекс результативного функціонування КУ "Центр учасників бойових дій" СМР.

В якості методичного інструментарію, при визначенні комплексного індексу результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій (I_R) територіальної громади, використаємо метод розрахунку середнього арифметичного, де отримані результати за всіма частковими індексами додаються, а потім діляться на кількість складових. Проте, попередньо необхідно визначити вагомість кожного індикатора та його ймовірнісні обмеження. В таблиці 3.1 представимо всі оціночні характеристики.

Представлені в табл. 3.1 вагомості індексів, формуються відповідно до функціональних повноважень інституцій в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій та можуть бути змінені, в разі зміни

повноважень, однак слід враховувати, що в загальному підсумку їх сума не повинна перевищувати 1,0.

Таблиця 3.1 - Оціночні характеристики для розрахунку часткових індексів комплексного індексу результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій (I_R) територіальної громади

Назва та характеристика частково індексу	Вагомість індексу, q	Кількісні оцінки показника (K) та його варіаційний інтервал		
		Низка	Середня	Висока
I_{r1} – частковий індекс результативності програмної діяльності	0,35	0-0,33	0,34-0,67	0,68-1
I_{r2} – частковий індекс результативності реалізації державної політики щодо соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей	0,35			
I_{r3} – частковий індекс результативного функціонування КУ "Центр учасників бойових дій" СМР	0,30			
Σ	1,0			

Джерело: розробка автора

Кількісні оцінки досліджуваних індексів обґрунтовано в розрізі трьох варіаційних інтервалів: низький, середній, високий. Даний розподіл є узагальненим для всіх часткових індексів. Виходячи із обґрунтованої методики розрахунку комплексного індексу результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади проведемо розрахунок даного показника для Сумської міської територіальної громади.

На першому етапі визначимо вагомість часткових індексів, виходячи із результатів проведеного аналізу та функцій Сумської міської ради, Департаменту соціального захисту населення СМР, Департаменту фінансів, економіки та інвестицій СМР, КУ «Центр учасників бойових дій» СМР в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій. Враховуючи цільову спрямованість та регламентованість діяльності щодо розробки регіональних програм підтримки учасників бойових дій та їх соціального захисту,

а також ключові аспекти реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій на рівні територіальних громад, вагомість перших двох індексів (I_{r1} , I_{r2}) визначено рівною по 0,35. Дана характеристика вказує на те, що наявність невідповідності в розрізі першого і другого часткового індексу (I_{r1} , I_{r2}) виникає виключно із необґрунтованого підходу до розробки місцевих програм.

Враховуючи важливість розширення напрямів регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в частині їх імплементації на базі КУ «Центр учасників бойових дій» СМР, частковому індексу I_{r3} , надано вагомість 0,3. Дані часткові індекси передбачають аналіз оціночних характеристик в розрізі всіх досліджуваних напрямів в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій. На другому етапі інтерпретуємо всі отримані якісні характеристики в кількісні показники, таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 - Кількісні характеристики комплексного індексу результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади

Назва та характеристика часткового індексу	Кількісна оцінка показника (К)	Вагомість індексу, q
	високий	
I_{r1} – частковий індекс результативності програмної діяльності	1,0	0,35
I_{r2} – частковий індекс результативності реалізації державної політики щодо соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей	0,92	0,35
I_{r3} – частковий індекс результативного функціонування КУ "Центр учасників бойових дій" СМР	0,91	0,3
Σ		1,0

Джерело: розробка автора

Використовуючи дані, наведені в таблиці 3.2, розрахуємо комплексний індекс результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади, використовуючи наступну формулу.

$$R_m = \frac{\sum I_{r1} + I_{r2} + I_{r3}}{3}, \quad (3.1)$$

де, I_R - комплексний індекс результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади;

$$I_{r1} = K_1 \times q_1, \quad (3.2)$$

де, K_1 - кількісна оцінка часткового індексу I_{r1} ,

q_1 - вагомість часткового індексу I_{r1}

$$I_{r2} = K_2 \times q_2, \quad (3.3)$$

де, K_2 - кількісна оцінка часткового індексу I_{r2} ,

q_2 - вагомість часткового індексу I_{r2}

$$I_{r3} = K_3 \times q_3, \quad (3.4)$$

де, K_3 - кількісна оцінка часткового індексу I_{r3} ,

q_3 - вагомість часткового індексу I_{r3}

Отже, підсумовуючи результати проведеного комплексного аналізу результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади, визначено:

$$I_R = \frac{\sum 1 \times 0,35 + 0,92 \times 0,35 + 0,91 \times 0,3}{3} \equiv 0,945 \quad (3.5)$$

Для визначення шкали оцінок комплексного індексу результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади, використаємо підхід, котрий застосовується для оцінки результативності державної політики [4, с. 5] та адаптуємо до отриманих оціночних характеристик.

Таблиця 3.3 - Шкала оцінки результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади

Група	Розрахункове значення загальної оцінки результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади	Характеристика діючої регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій
I високий	До 0,9	Місцева програма підтримки учасників бойових дій розроблена, фінансове забезпечення затверджене. Напрями державної політики соціального захисту учасників бойових дій реалізується за всіма затвердженими напрямами. Результативність функціонування КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» має більш ніж 90,0% позитивних відгуків
II оптимальний	Від 0,8 до 0,9	Місцева програма підтримки учасників бойових дій розроблена, фінансове забезпечення затверджене. Напрями державної політики соціального захисту учасників бойових дій реалізується за всіма затвердженими напрямами. Результативність функціонування КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» має позитивних відгуків в межах 80,0%0-90,0%
III середній	Від 0,7 до 0,8	Місцева програма підтримки учасників бойових дій розроблена, фінансове забезпечення затверджене. Напрями державної політики соціального захисту учасників бойових дій реалізується за всіма затвердженими напрямами. Результативність функціонування КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» має позитивних відгуків в межах 70,0%0-80,0%
IV критичний	Менше за 0,7	Місцева програма підтримки учасників бойових дій розроблена, фінансове забезпечення затверджене. Напрями державної політики соціального захисту учасників бойових дій реалізується за всіма затвердженими напрямами. Результативність функціонування КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» має позитивних відгуків менш ніж 70%

Джерело: розроблено автором

Відповідно до розробленої шкали, представленої в таблиці 3.3, визначено чотири рівня загальної оцінки результативності регіональної політики соціального

захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади: високий, оптимальний, середній, критичний. Кожен з наведених рівнів ефективності обґрунтовано, виходячи з досліджених ключових характеристик: аналізу місцевої програми підтримки учасників бойових дій; оцінки стану реалізації напрямів державної політики соціального захисту учасників бойових дій на регіональному рівні; результативності функціонування КУ «Центр підтримки учасників бойових дій».

За результатами проведених розрахунків комплексного індексу оцінки результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади складає 0,945, що вказує на високий рівень управління, оптимально побудовану систему взаємодії між рівнями державного та регіонального управління та чітко структурованими взаємозв'язками; результативністю функціонування КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» СМР більше ніж на 90,0%.

Проведені розрахунки дозволи детально проаналізувати стан реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді, визначити відповідності між структурними елементами та нормативними актами загальнодержавного та локального рівнів. Обґрунтований методичний підхід може бути використаний для комплексної оцінки результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми щодо реалізації регіональної політики соціального захисту учасника бойових дій та формування напрямів її удосконалення шляхом розробки комплексу теоретичних і методологічних положень та практичних рекомендацій.

Висновки і результати, одержані у процесі наукового дослідження, можуть бути зведені до наступного:

1. Досліджено, що регіональна політика є широкою категорією, яка охоплює різні концепції. Залежно від ракурсу, з якого розглядаються ці поняття, вони матимуть різний зовнішній вигляд і створюватимуть абсолютно протилежні уявлення про них політику. Однак державна політика в будь-якому випадку має бути орієнтована на результат, який можна визначити залежно від курсу її реалізації. Це пояснюється тим, що при реалізації конкретного напрямку державної політики уповноважені органи зобов'язані аналізувати поточну діяльність з метою досягнення максимально позитивного результату.

2. Визначено, що функціональні інституції в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій мають трирівневу структуру. Вищим рівнем управління виступає Сумська міська рада, у складі функціональних інституцій другого рівня представлено Департамент соціального захисту населення та Департамент фінансів, економіки та інвестицій. У складі інституцій нижчого рівня розглядають КУ "Центр учасників бойових дій" Сумської міської ради.

3. Встановлено, що ключова функція Сумської міської ради, як інституції в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій, полягає в затвердженні Програм підтримки учасників бойових дій та членів їх сімей та забезпечення їх належного фінансування. Дана функція успішно реалізується в Сумській міській територіальній громаді, шляхом Прийняття

наступних програм: «Соціальна підтримки учасників антитерористичної операції та членів їх сімей» на 2017-2019 рр., «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» на 2020-2022 рр. На сьогодні на території Сумської міської ради затверджена та діє Програма «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» на 2022-2024 рр. (грудень 2021 р.).

4. Підтверджено відсутність суттєвих змін у фактичних обсягах фінансування Програми «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР в 2021 р. в порівнянні з плановими показниками в 2022 р. Перевагами регіональних інструментів соціальної підтримки учасників АТО/ООС є можливість швидкого реагування на зміни та забезпечення фактичної реалізації найбільших актуальних напрямів соціальної підтримки.

5. Рейтингування напрямів за вагомістю негативного впливу в сфері реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій, визначило наявність проблемних аспектів в частині фінансового забезпечення реалізації права учасників бойових бій та членів сімей загиблих захисників України на покращення житлових умов та отримання відповідної грошової допомоги. В частині реалізації права на отримання земельної ділянки, у складі проблемних питань, визначено їх фізичну відсутність, невідповідність розміру і цільового призначення вимогам. Низка осіб визначила про наявність бюрократичних перепон щодо вирішення питань в частині набуття права на земельну ділянку.

6. Аналіз співставності пріоритетних напрямів соціального захисту учасників бойових дій, затверджених Програмою «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей» СМР на 2022-2024 рр., вказує на забезпечення виконання трьох з п'яти представлених напрямів. При цьому в рамках діяльності КУ «Центр підтримки учасників бойових дій» СМР здійснюється реалізації таких напрямів, як психологічна та соціальна адаптація та юридичний супровід. В даному контексті важливим є розробка системи

інформаційного супроводу на рівні територіальних громад, адже результати опитування учасників бойових дій визначили, що джерело отримання інформації на 68,0% виступають їх побратими, також вони знаходять інформацію через інтернет та волонтерів. Обґрунтовано важливість формування системного підходу в частині надання інформації учасникам бойових дій та членам їх сімей.

7. Проведені розрахунки дозволи детально проаналізувати стан реалізації регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій в Сумській міській територіальній громаді, визначити відповідності між структурними елементами та нормативними актами загальнодержавного та локального рівнів. Обґрунтований методичний підхід може бути використаний для комплексної оцінки результативності регіональної політики соціального захисту учасників бойових дій I_R територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берназюк І. Визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики як напрям стратегічної правотворчості Верховної Ради України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 2. С. 178-182.
2. Державна політика: підручник. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.
3. Тертичка В. Аналіз державної політики і політологія. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С. 3–22.
4. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». *Державне будівництво*. 2016. № 2. С. 1–10.
5. Glossary of terms on Evidence based Public Policy / Editors : L. Honiukova, O. Kiliievych, M. Chulaievskia. 2018. 28 с.
6. Телешун С. О., Ситник С. В., Рейтерович І. В Сутність публічної політики: контекст політики та публічного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Політичні науки. 2015. № 4. С. 23-30.
7. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. С 1–3.
8. Пержун В.В. Соціально-історичні джерела формування управлінської культури в Україні давніх часів. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. Вип. № 3 (26). С. 17-21.
9. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106-112.
10. Реймонд А. Розенфельд. Лекції з державної політики; пер. з англ. С. Соколик. Київ :Вид-во К.І.С., 2002. 60 с.
11. Пал Л.А. Аналіз державної політики; пер. з англ. І. Дзюби. Київ:

Основи, 1999. 422 с.

12. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі; пер. з англ. С. Соколик ; наук. ред. пер. О. Кілієвич. Київ : К.І.С., 2003. 120 с.

13. Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу; пер. з англ. А. Олійник. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 396 с.

14. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

15. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

16. Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

17. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

18. Про затвердження Порядку надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями: Постанова КМУ від 18 жовтня 1999 р. № 1923. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

19. Деякі питання Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції: Постанова КМУ 10 вересня 2014 р. № 416 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/416-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення:

15.11.2022 р.)

20. Про заохочення військовослужбовців - учасників антитерористичної операції: Указ Президента України від 19 травня 2014 р. №480/2014 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480/2014#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

21. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру учасників антитерористичної операції: Наказ Міністерство соціальної політики України від 06.02.2015 № 114. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

22. Про затвердження Положення про комісію Міністерства внутрішніх справ України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками війни: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 23.05.2019 № 395. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0588-19#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

23. Про затвердження Положення про комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Службі безпеки України: Наказ Служби Безпеки України від 10.01.2018 № 30 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-18#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

24. Рішення Сумської міської ради № 7568-МР від 21 жовтня 2020 року URL: https://smr.gov.ua/images/documents/Rishennia/Sesii/2020/21.10.2020/7568-MR/Pro_vnes.zmin_do_ris_SMR_vid_30.03.2016_No_529-MR_DOPRACOVANE.doc (дата звернення: 15.11.2022 р.)

25. Комунальна установа «Центр учасників бойових дій» Сумської міської ради. URL: http://atocentr.sumy.ua/?page_id=578 (дата звернення: 15.11.2022 р.)

26. Департамент соціального захисту населення Сумської міської ради URL: <https://dszn.smr.gov.ua/miski-programi/> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

27. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами

війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2121-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

28. Рішенням Сумської міської ради № 7551 – МР від 21.10.2020 року URL: <https://smr.gov.ua/uk/dokumenti/rishennya-miskoji-radi/2020/19486-23-veresnia-lkhkhkhii-pozacherhova-sesiia-sumskoi-miskoi-rady-vii-sklykannia-2.html> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

29. Marianna V. Markova, Tetiana A. Aliieva, Artur R. Markov, Oleg A. Korop, Eugenia V. Lisovaya, Victoriia V. Babych, Svitlana O Vyazmitinova (2022) Disorders of adaptation of combatants and their medical and psychological rehabilitation at the sanatorium stage of treatment. *Wiadomości Lekarskie*, VOLUME LXXV. ISSUE 2. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/archive/2022/02/WLek202202121.pdf> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

30. Venelin Terziev (2018) BUILDING A MODEL OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION. *International E-Journal of Advances in Social Sciences*. Vol. IV. Issue 12. URL: <http://ijasos.ocerintjournals.org/en/download/article-file/615150> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

31. Olexander Kolesnichenko, Ihor Prykhodko, Yanina Matsehora, Anastasiia Bolshakova, Olena Bilyk, Natalia Storozhuk, Kateryna Lazor, Kateryna Trybulkevych (2021) Typology of individual values of combatants of the War in Eastern Ukraine. *Romanian Journal of Military Medicine*. Vol. CXXV. №1/2022. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17923/Typology%20of%20individual%20values%20of%20combatants%20of%20the%20War%20in%20Eastern%20Ukraine.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

32. Kraft M. E. Public Policy : Politics, Analysis, and Alternatives. 3rd ed. Washington: CQ Press, 2009. 482 p.

33. Likholetov Y. O. Quality of life of civilian persons with adaptation disorders who have experienced psycho-social stress under the conditions of military

conflict. *Journal of Education, Health and Sport*. 2021; 11(2):156-170.

34. Кравченко М.В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. *Аспекти публічного управління*. 2015. №11-12. С. 36-43.

35. Supporting United States Veterans: a review of veteran-focused needs assessments from 2008-2017. URL: <https://www.hjfc3.org/site/assets/files/1521/supportusveterans2017nov.pdf> (дата звернення: 15.11.2022 р.)

36. Зеленська К. А. Персоніфікована програма корекції постстресових розладів у різних категорій осіб, які пережили бойові дії (комбатантів та волонтерів). *Український вісник психоневрології*. 2021. 29 (4). С.27-29.